

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

“Evsizliğe Karşı Bir Ayaklanma” Olarak Gecekondu ya da Gecekonduya Evsizlikten Bakmak: Hasan İzzettin Dinamo’nun *Koyun Baba* Romanı Örneği

“Gecekondu” as an “Uprising Against Homelessness” or Looking at “Gecekondu” through the Lens of Homelessness: The Example of Hasan İzzettin Dinamo’s Novel *Koyun Baba*

Kenan Arslan¹ & Yiğitcan Çelik²

¹ İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

² İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Türkiye’de gecekondu olgusu 1950’den sonra başlayan iç göç akımı ile büyük sanayi kentlerine giden insanların barınma ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmış, konut sorununa ve olası kolektif evsizliğe çözüm olmuştur. Milyonlarca göçmen mevcut konut stoğunun yetersizliği karşısında büyük şehirde tutunamayıp memlekete dönmek, sokakta/evsiz kalmak ve kendi evini inşa etmek (gecekondu) seçenekleri arasında kalarak sonuncuyu seçmiştir. Göçmenler çoğunlukla devlete ait boş arazileri işgal etmiş, ev gibi ama eve benzemeyen yapılar inşa ederek evsiz kalmaktan kurtulmuştur. Yapılan bu gecekondu, şehirlerde mahalleler haline gelmiş, beraberinde kendi kültürünü de meydana getirmiştir. 1950’lerden itibaren yaygınlaşan gecekondu olgusu gerek sinemada gerekse edebiyatta karşılık bulmuştur. 1970 ve 1980’li yıllarda Türk sineması Sultan, Gülen Adam, Güler Misin Ağlar Mısın gibi filmlerde gecekondu mahallelerinde yaşanan sıkıntıları dram ve komedi türlerinde izleyiciye aktarmış, edebiyat alanında ise özellikle Orhan Kemal, Demirtaş Ceyhun, Latife Tekin ve Orhan Pamuk gibi romancılar gecekondu sorunu üzerinde durmuştur. Hasan İzzettin Dinamo da *Koyun Baba* romanında (1976) gecekondu olgusunu konut krizine çözüm ve anlatıcının ifadesiyle “evsizliğe karşı bir ayaklanma” olarak ele almış; göçmenlerin, gecekondu yapılarını yaparken, yasal boşluklardan nasıl yararlandıklarını ve gecekondu yapılarını inşa ederken hangi zorluklarla karşılaşmış bunlara nasıl çözümler bulduklarını anlatmıştır. Bu araştırma kent yoksulluğu ve konut sorunu kesişiminde ortaya çıkan gecekondu inşa sürecinin barındırdığı barınma çözümlerini ve “geçici geniş aile” gibi olguları; evsizlik literatüründen hareketle, evsizliğin farklı görünümlerini tarif etmek için kullanılan “gizli evsizlik” ve “evsizlikten kurtulma”nın yanı sıra “konut dışlanması”nı ifade eden “güvensiz konut” ve “yetersiz/elverişsiz konut” gibi kavramlarla ilişkilendirerek ele almayı denemektedir.

Abstract

The *geckonia* (slum) phenomenon in Türkiye emerged as a response to the housing needs of people migrating to large industrial cities following the onset of internal migration after 1950. It became a practical solution to both the housing crisis and the risk of mass homelessness. Faced with an insufficient housing stock, millions of migrants were left with few choices: return to their hometowns, live on the streets, or construct their own makeshift

Atıf | Citation: Arslan, K. & Çelik, Y. (2025). Evsizliğe karşı bir ayaklanma” olarak gecekondu ya da gecekonduya evsizlikten bakmak: Hasan İzzettin Dinamo’nun *Koyun Baba* romanı örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 45(1), 262-305. <https://doi.org/10.26650/SJ.2025.45.1.0720>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Arslan, K. & Çelik, Y.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Kenan Arslan knnarslan06@gmail.com

homes in the form of squatter settlements. Many occupied vacant, state-owned land and avoided homelessness by building improvised structures that resembled homes but did not conform to formal housing standards. Over time, these shanties developed into urban neighbourhoods and cultivated their own distinct cultures. The slum phenomenon, which became widespread from the 1950s onward, has been reflected in both cinema and literature. During the 1970s and 1980s, Turkish cinema portrayed the challenges of slum life in films such as *Sultan*, *Gülen Adam*, and *Güler Misin Ağlar Mısın*, combining elements of drama and comedy. In the literature, authors such as Orhan Kemal, Demirtaş Ceyhun, Latife Tekin, and Orhan Pamuk addressed the issue of slums in their works. Hasan İzzettin Dinamo, in his novel *Koyun Baba* (1976), also examined the slum phenomenon as a solution to the housing crisis and, in the narrator’s words, “an uprising against homelessness.” He described how migrants exploited legal loopholes in building their shanties, the difficulties they encountered, and the creative strategies they employed to overcome them. This research seeks to explore the housing solutions and social dynamics—such as the formation of “temporary extended families”—that emerge at the intersection of urban poverty and housing insecurity. It does so by drawing on concepts from the literature on homelessness, including “hidden homelessness,” “recovery from homelessness,” “insecure housing,” and “inadequate or unsuitable housing,” all of which are used to articulate various forms of housing exclusion.

Anahtar Kelimeler Gizli evsizlik • Gecekondu • Göç • Türk romanı • Hasan İzzettin Dinamo

Keywords Hidden homelessness • Slum • Migration • Turkish novel • Hasan İzzettin Dinamo

Extended Summary

The phenomenon of slum in Turkey emerged to meet the housing needs of people who went to large industrial cities with the internal migration flow that started after 1950, and became the solution to the housing problem and possible collective homelessness. Millions of immigrants have chosen the last one between options such as not being able to hold on in a big city and returning to their hometown, being on the street/homeless, and building their own house (slum), albeit both informal (informal) and illegal. Immigrants have mostly occupied vacant government-owned land, saved themselves from becoming homeless by building structures that are like houses but not like homes. Thanks to the slums formed as a result of the migrations after 1950, poor people have fulfilled their need for housing and have found this formula as a solution to the problem of homelessness. Slum districts and the reality of slums have been covered in many literary and artistic works, especially cinema and novels, and the hardships and joys experienced by the residents of slums have been transferred to novels and on the white screen. People who came to cities by emigrating looked for remedies in the face of high rents and the cost of owning a house, and they found the remedy by building miniature houses on government land. Thanks to the amnesty granted to the slums, which emerged as a remedy and a rebellion against homelessness, the governments turned a blind eye due to voting concerns and the bribery of low-ranking officials, the slums became the owners of the land they occupied and obtained huge annuities due to the fact that these plots remained in the city. As a rebellion, the squatters who have overcome the problems of homelessness have eaten too much of the fruits of their ordeals with the annuities they have provided these days. These slums have become neighborhoods in cities and have created their own culture along with it. The phenomenon of squatters, which has become widespread since the 1950s, has found a response in both cinema and literature. As seen in films such as *Sultan*, *The Laughing Man* (*Gülen Adam*), *Are You Laughing Or Crying* (*Güler misin Ağlar mısın*), Turkish cinema conveyed the troubles experienced in slums to the audience in drama and comedy genres in the 1970s and 1980s. In the field of literature, especially novelists have focused on the squatter problem. Novels is of great importance for the new society formed in cities with internal migrations after 1950 to explain how housing, food and drink, homelessness, unemployment and social relations are and for society to perceive these relations. Orhan

Kemal's novel "Gurbet Kuşları", Demirtas Ceyhun's novel "Asia" (Asya), "Berci Kristin Garbage Tales" (Berci Kristin Çöp Masalları) Latife Tekin's novel about slums and Orhan Pamuk's novel A Strangeness in My Head (Kafamda Bir Tuhaflık) tell us that people who are homeless, regardless of public or private property, find a cure for their homelessness by placing slums on vacant land, and it seems that the winner of the war they are fighting against homelessness is capable people known for their daredevils. In Hasan Izzettin Dinamo's novel titled "Sheep Father" (Koyun Baba); the novel's protagonist, philosophy teacher Ahmet, was exiled from the city to a rural place during the One-Party period because of his thoughts, during this period he received the nickname "Sheep Father" due to his life on the mountain. When the DP Government won the general elections in 1950, his exile in the countryside ended; he was asked to leave the place of exile by the new government, which used more liberal rhetoric, considered itself against the bans and suggested that he had come to work to show that he was pursuing a policy against the bans. Ahmet took with him a young woman, Ayse, nicknamed Buncuk, who would later become his wife, and made his way to Istanbul, struggling to get rid of homelessness and survive in Istanbul, where he came from. Emphasizing that people attempt an illegal job by building illegal structures, people in despair make their slums without recognizing the law with a rebellion, intimidation and running away are not the solution, Dinamo wrote in his novel that struggling people will win victory, the slums where they meet their housing needs today will turn into a fortune for them tomorrow, and conveyed to the reader by writing in his novel the idea that slums will turn into a fortune for themselves tomorrow. Hasan Izzettin Dinamo also addressed the phenomenon of slums as a solution to the housing crisis and, in his own words, "an uprising against homelessness" in his novel Koyun Baba (1976); he explained how immigrants took advantage of legal loopholes when building their slums, and what difficulties they faced and found solutions to them when building their slums. As can be seen both in sociological research and in Turkish novels and cinema, the phenomenon of squatters can be said to have come into consideration as a solution to a collective and public housing problem from the point of origin. This makes it necessary to consider the issue in the context of homelessness and homelessness recovery. Within the scope of the article, a conceptual framework is drawn primarily to illuminate the regions where slum life converges with homelessness, thus trying to draw attention to the transitional region between slum Decadence and homelessness literatures. Then, it is examined how slums are dealt with in Turkish cinema, especially in the context of solving the housing problem, and how they are interpreted as a collective solution and remedy, especially in the face of homelessness, through several examples. After that, in order to form the main focus of the article, it is discussed whether the slum can be considered as an "uprising against homelessness" or - in a more neutral phrase - "a form of combating homelessness" or "a way to get rid of homelessness" in Turkish literature and the novel Koyun Baba, in which the slum is associated with homelessness in the author's words. This research examines the housing solutions of the slum construction process that arise at the intersection of urban poverty and the housing problem and phenomena such as the "temporary extended family"; it attempts to address different aspects of homelessness by associating them with concepts such as "unsafe housing" and "inadequate/unsuitable housing", which are used to describe "hidden homelessness" and "getting rid of homelessness", as well as "housing exclusion".

“Evsizliğe Karşı Bir Ayaklanma” Olarak Gecekondulu ya da Gecekonduya Evsizlikten Bakmak: Hasan İzzettin Dinamo'nun Koyun Baba Romanı Örneği

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu çok sayıda ülkede toplum yapısının değişip yeniden şekillenmesinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başını çektiği “modernleş(tir)me” girişimleri kapsamında bu ülkelerin siyasetleri demokratikleştirilmeye, piyasaları liberalleştirilmeye çalışılmış; bu ülkeler planlı kalkınma hamleleriyle tedricen dünya ticaretine daha çok katılarak dünya sistemine entegre olmaya teşvik edilmiştir. Bu amaçla ihdas edilen uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla bu ülkeler hem planlama, hem araştırma hem de finans açısından desteklenmiştir. Savaşı kazanan ABD bloğunun yanında yer alan Türkiye, Tek Parti Dönemi'nden başlayarak demokratikleşme adımları atmış, 1946'da kurulan ve görece liberal bir parti olan Demokrat Parti'nin (DP) 1950 yılında iktidara gelmesiyle Batılılaşma ve dış yardım gibi olgular hız kazanmıştır. DP döneminde tarım ve sanayi alanlarında kalkınma amaçlanmıştır; tarımsal ürünlerin şehre götürülmesi için birçok karayolu yapılırken, tarımda artan makineleşme kırsalda insan emeğine duyulan ihtiyacı azaltmış (kırsal işgücü fazlalığı) ve yapılan yollar, şehirdeki eğitim olanaklarının ve diğer fırsatların çekiciliğiyle birleşince şehirlere göç artmıştır. Sanayileşen büyük şehirler, potansiyelleriyle, ekonomik olarak sıçrama fırsatı yakalayabilecekleri yerler olarak toplumun her kesiminin dikkatini çekmiştir. Kırdan kente göç eden birey ve aileler, salt iktisadi özneler ya da işçiler olmamış; kendi kültürlerini de şehirlere taşımış, ayrıca istihdam ve barınma gibi ihtiyaçlarını hemşerilik gibi dayanışma ağlarının yardımıyla karşılamaya çalışmıştır (Yıldırım, 2013, s. 129-130).

Türkiye'de 1950 sonrasında kırdan kente gerçekleşen iç göçler, nüfusun büyük ölçekli bir yer değiştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu büyük çaplı nüfus hareketliliğinin İstanbul özelindeki sonuçlarına bakıldığında, Özbay'a göre (2021, s. 144) “üç ana göç dalgası”ndan söz edilebilir. İlk dalga 1950'ler boyunca sınırlı bir oranda devam etmiş, 1960'ların başında duraklamıştır. Bu dalgada gelenlerin oranı İstanbul nüfusu karşısında

küçüktür. Çoğu İstanbul’daki akrabalarının yanına gelen, ailelerinden destek gören ve ailelerini sosyo-ekonomik açıdan yukarı taşımak isteyen “öncü” bekar erkeklerdir. İstanbul’un tarihine baktığımızda nüfusun yarısının İstanbul dışı doğumlulardan oluşması durumunu 1885 Nüfus Sayımı’na (%49 İstanbul dışı doğumlu) kadar takip etmek mümkündür (Duben ve Behar, 2014, s. 39). 1965’lere kadar dışarıdan gelenler hep yerleşik kültürün hâkimiyetine girerek kentlileşmişlerdir. 1965 sonrasında başlayan ikinci dalga ise hem daha hacimli hem de daha hızlıdır. Bu dönemde ağırlıklı olarak erkeklerin değil, kadınlar ve ailelerin de, gelişen sanayiye bağlı işgücü olarak göçtüğü ve kentlilerle göçmenler arasındaki kültürel temasın sınırlı kaldığı bir denklem oluşmuştur. 1980’de duraklayan bu dalgayı 1990’dan sonra İstanbul’a göçlerin yine istikrarlı bir şekilde devam ettiği ama İstanbul içi, ilçeler arası göçün dışarıdan gelen göçe üstünlük kazandığı, kent içi göç yoğunluklu üçüncü dalga takip etmiştir (Özbay, 2021, s. 144 vd.). Artık Sultanbeyli’den Ümraniye’ye (veya tam tersi) (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015), Fatih’ten Başakşehir’e (Özet, 2019) gidişler gibi çoğunlukla dikey mobilité sonucu bir ilçeden başka bir ilçeye taşınanlar, bir başka deyişle İstanbul içi mekânsal hareketlilik ve dinamizm; Sivas’tan ya da Karadeniz bölgesinden İstanbul’a gelenleri geçmektedir.

Şehirlere göç eden kırsal nüfusun barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere, genellikle devlet arazisini işgal ederek üstüne derme çatma evler kurmaları suretiyle ortaya çıkan “gecekondu”lar zamanla şehrin içinde kalmış, çıkarılan aflar sayesinde sahipleri için yoksulluktan kurtulma aracı, kimi zaman da rant kaynağı haline dönüşmüştür. Literatürde farklı açılardan ve vurgularla ele alınan gecekonduya (Danış ve Karakaş, 2021) yönelik yaygın bakış açısı, evrimci bir yaklaşımın ve modernleşme teorisinin uzantısı niteliğindedir. Buna göre gecekondu, modernleşme sürecinin üçüncü dünyada doğurduğu özgül enformel bir oluşum, Kıray’ın deyiimiyle, tanımı gereği geçici bir “tampon mekanizma” örneği, Erder’in (2021) deyiimiyle “kent hukuku dışında oluşmuş alan”, başka bir deyişle bir hukuksuzluk ya da hukuk ihlali olarak görülür. Gecekondu başka bir açıdan kırsal kültürün kentsel mekânı ele geçirmesi bağlamında, kent kültüründe yaşanan bir yozlaşma, bir “kentlileşememe” ya da “bütünleşme” sorunu olarak yorumlanır (Şenyapılı, 1978). Nitekim Kıray’ın (1972) “Gecekondu” başlıklı yazısının alt başlığı da “Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla

Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”dir. Buğra (2000, s. 97) ise ticarileşme ile gelen iktisadi “yozlaşma”ya “ahlaksız konut ekonomisi” (*immoral housing economy*) ifadesiyle dikkat çekmektedir. Kongar resme “siyasi yozlaşma”yı da ilave etmekte, gecekondu bölgelerini çok katmanlı bir yozlaşma mekânı olarak tahayyül etmektedir: “yasadışı gruplar”, “değer yozlaşması”, “kaba kuvvet”, “yasadışı yağma”, “siyasi eklemlenme” (akt. Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 177) gibi açılardan konuya yaklaşmaktadır. Yer yer kendini gösteren normatif ve yargılayıcı bir ton da barındıran bu çalışmalarda gecekondu, modernleşme sürecinin arazlı bir çıktısı olarak görülmekte ve geçiciliğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Geçicilik kabulü ise gecekonduya ancak yarım ya da gölgeli bir epistemolojik statü tanınmasına yol açmaktadır.

Öte yandan gecekondu fenomeni kırdan kente iç göçlerle büyük şehirlere gelenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere buldukları çözüm olarak da görülmüştür (Kessler, 1949). Karpat’ın (2019, 1976) Rumelihisarüstü çalışması ve Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2015) sahası 1998 tarihli Sultanbeyli araştırması gibi bazı örneklerde de gecekonduya bakış farklılaşmakta, “modernleşme teorisi” çerçevesinin dışında, daha çok yönlü bir biçimde, yer yer “maduniyet çalışmaları” ya da “post-kolonyal çalışmalar”ı andıracak şekilde ele alınmaktadır. Modernleşme teorisinin benimsenmesine bağlı bir öngörü olarak gecekonduların geçici bir olgu olarak görülmesinden farklı olarak bu çalışmalarda gecekondu tam epistemolojik statüye sahip bir araştırma nesnesi olarak görülür. Böylece gecekondu olgusunun, sosyolojik çok yönlülük, çok katmanlılık ve zenginliğinin bilimsel araştırmalar alanında temsili zenginleşmiştir. Konu bir yandan “nöbetleşe yoksulluk” örneğinde eşitsizliğin, öbür yandan imece ya da konut kooperatifini andıracak tarzda kolektif hareket etme becerisi, işbirliği ve dayanışmanın, ikisini de kapsayacak biçimde “enformel dinamizm”in bir örneği olarak ele alınabilmiştir.

Gecekondu konusu Türk sosyolojisinde yukarıda anıldığı gibi, çeşitli açılardan ele alınmışsa da, olgunun çıkış noktası olan konut meselesine bağlı olarak, potansiyel bir evsiz kalma ihtimalinin bertaraf edilmesi, evsizlik sorunun bir çözümü olarak incelenmiş değildir. Hâlbuki bu açıdan yaklaşıldığında hemen gecekondularla evsizlerin barınma konusunda geliştirdiği çözümler arasında bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. Gecekondu

da evsizin geceleme için oluşturduğu barınma mekânı da çoğunlukla kamuya ait bir alandadır ve hâlihazırda başka insanlar tarafından kullanılmayan bir yerin ihtiyaç sahibi tarafından kullanılması niteliği taşır. Gecekondu da evsizlerin kaldıkları derme çatma yerler de su, elektrik, ısıtma gibi altyapı hizmetlerinden yoksundur. Bunlara erişim sağlandığında da ya yine kamusal bir hizmetin kullanılmıyor oluşundan yararlanılır ya da kaçak kullanım yoluna gidilir. Temel ortaklıklardan biri bu bağlamda kullanılmayan birtakım kamusal imkânların izinsiz olarak kullanılması olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca gecekonducu da evsiz de gecelediği yerde çoğunlukla mahrem bir alana sahip değildir, sıklık ve güvenlik duygusundan yoksunluk yaşıyordur. Bu gibi ortak eksiklikler, gecekondu hayatı ile literatürde evsizliğin alt türleri olarak kabul edilen bazı olguları/kategorileri birbirine yaklaştırır. Temelde insanların yetersiz evlerde kalabalık olarak kalmasını ifade eden “gizli evsizlik” ile göç sonrası orta alt sınıf dayanışması olarak görülebilecek “geçici geniş aile” arasında bir benzerlik yakalamak mümkündür. Yine evden atılma riskinin her an gerçekleşebileceği “güvensiz konut” (*insecure housing*) ve barınma şartlarının hıfzıssıhha açısından uygunsuz olduğu durumları ifade eden “yetersiz konut” (*inadequate housing*) ile gecekondu arasındaki benzerlikler açıktır.

Kırdan kente göç dalgaları sonucunda İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşanan toplumsal değişimler ve bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondu olgusu sosyoloji, şehir planlama ve beşeri coğrafya gibi alanlardan araştırmacılarca incelendiği gibi, sinema ve edebiyat alanındaki sanatçıların da dikkatini çekmiştir. Böylece akademi içinden ve dışından çok sayıda Türk entelektüeli göç ve onun getirdiği gecekondulaşma ile ilgili eserler üretmiştir. Gecekondulaşma gerek Yeşilçam tarafından gerekse de Türk romanı içinde sıkça işlenmiş, geniş çaplı ele alınmıştır (Kurt, 2011, 2018). İstanbul’a yaşanan göçlerin neticesinde kurulan gecekondu mahalleleri filmlerde ve romanlarda derinlemesine -belki de sosyoloji literatürüne nispetle daha zengin bir şekilde- işlenmiştir. Devlet bünyesinde diğer sanat dallarında toplumun şekillendirilmesine yönelik kurumlar kurulurken, sinema bir bakıma kendi haline bırakılmış, bu da sinemanın edebiyattan aldığı güçle göç gibi olguları bağımsız olarak ele alıp işlemesine katkı yapmıştır (Kayalı, 2018a; 2018b; 2021; 2022).

Sinemayı besledikleri ölçüde romanların satışları çoğalmış, sinema da romanlar sayesinde dönemin toplumsal konularını daha kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Orhan Kemal romanlarının sinemaya uyarlandığı filmlerde (Devlet Kuşu, Gurbet Kuşları, Vukuat Var ve Bereketli Topraklar Üzerinde) ve Lütfü Akad’ın göç üçlemesinde (Gelin, Düğün ve Diyet), göç ve gecekondu meselesi, gündelik hayatla harmanlanmış, konular bir sosyolog gibi hatta bir adım ötesine geçilerek ele alınıp detaylı bir şekilde sunulmuştur (Akad, 2018). Dolmuşları, kahveleri, dostlukları, acı ve sevinçleriyle gecekondu mahallelerinde kimi zaman mafyaya, kimi zaman zengin bir iş adamıyla iş birliği içindeki muhtara karşı mücadele verilmiştir. Kartal Tibet yönetmenliğindeki Türkan Şoray’lı “Sultan” (1978) ve Kemal Sunal’lı “Gülen Adam” (1990), Osman Seden’in Zeki Alasya ve Metin Akpınar’lı “Güler Misin Ağlar Mısın” (1975) gibi filmlerinde gecekonducuların, başta barınma olmak üzere yaşadıkları sorunları çözmek için giriştikleri çabalar ayrıntılı bir biçimde betimlenir. Tabii Türk sinemasında Lütfi Akad’ın (1973a; 1973b; 1974) Gelin-Düğün-Diyet üçlemesinde Anadolu’dan İstanbul’a gelip yerleşen, “öncü” ve “akıncı” ataları gibi gemileri yakmış örneklerin yanı sıra, Halit Refiğ’in “Gurbet Kuşları” (1964) ve Tunç Okan’ın “Otobüs” (1975) filmlerinde olduğu gibi umutsuzluk ve tutunamama hikâyeleri de yer bulmuştur. Romanlara kronolojik olarak bakıldığında ise, Orhan Kemal’in (1962) *Gurbet Kuşları*, Demirtaş Ceyhun’un (1970) *Asya*, Levent Engin’in (1971) *Suçlu*, Hakkı Özkan’ın (1976) *Grevden Sonra*, Latife Tekin’in (2019) *Berci Kristin Çöp Masalları* [1984], Muzaffer İzgü’nün (2002, 2007) *Halo Dayı ve İki Öküz* [1986] ile *Gecekondu* [1989], Kemal Ateş’in (2011) *Veresiye Defteri* ve Orhan Pamuk’un (2019) *Kafamda Bir Tuhaflık* [2014] romanları 1950 sonrası iç göçlerle şehirlerde oluşan yeni toplumun barınma/evsizlik, yeme-içme, evlilik, çalışma/işsizlik ve toplumsal ilişkilerin nasıl olduğunu anlatması açısından önde gelen kitaplardandır.

1950 sonrası kırdan kente göç olgusunu ele alan edebî eserler arasında Hasan İzzettin Dinamo’nun (1976) *Koyun Baba* romanı gecekondu meselesini konut sorununa bir çözüm olmak üzere ele alması açısından, gecekondu ile evsizlik kesişiminde odaklanılmayı hak etmektedir. Kitap incelendiğinde evsizlik literatüründe öne çıkan evsiz kalma, evsizliğin getirdiği zorluklarla başa çıkma, evsizlikten kurtulma yönünde girişimler, yeniden evsiz kalma ve evsizlikten kurtuluş sonrası bu durumu istikrarlı bir şekilde muhafaza etme

yönündeki çabalar gibi temaların romanda karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde evsizlik ve gecekonduculuk arasındaki yakınsamanın, benzerlik ve farklılıkların ele alınması için Dinamo’nun *Koyun Baba* başlıklı romanının uygun olduğu anlaşılmaktadır. Gecekondu olgusu, gerek sosyolojik araştırmalarda, gerekse Türk romanı ve sinemasında görüldüğü gibi çıkış noktası itibariyle kolektif ve kamusal bir barınma sorununa çözüm olarak husule gelmiştir denebilir. Bu da konunun evsizlik ve evsizlikten kurtulma bağlamında ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Makale kapsamında öncelikle gecekondu hayatının evsizlikle yakınsadığı bölgeleri aydınlatmak üzere kavramsal bir çerçeve çizilmekte, böylece gecekondu ve evsizlik literatürleri arasındaki geçişli bölgeye dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Sonrasında gecekonduların, özellikle konut sorununu giderme bağlamında, Türk sinemasında nasıl ele alındığı, birkaç örnek üzerinden, özellikle evsiz kalma durumu karşısında kolektif bir çözüm ve çare olarak nasıl yorumlandığı incelenmektedir. Bundan sonra ise makalenin esas odağını teşkil etmek üzere, Türk edebiyatı ve romanında gecekonduyun evsizlikle ilişkilendirildiği *Koyun Baba* (Dinamo, 1976) romanı üzerinden, gecekonduyun, yazarın ifadesiyle “evsizliğe karşı [bir] ayaklan[ma]” (Dinamo, 1976, s. 83) yahut -daha nötr bir ifadeyle- “evsizlikle mücadele biçimi” veya “evsizlikten kurtulma yolu” olarak ele alınıp alınamayacağı tartışılmaktadır.

Bu araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi araştırmacının yazılı, görsel veya işitsel kaynakları sistematik biçimde inceleyerek belirli bir toplumsal olguyu incelemeye imkân tanıyan bir tekniktir (Bowen, 2009, s. 27-28). Özellikle tarihsel ve kültürel bağlamda üretilmiş edebi eserler, üretildikleri dönemin toplumsal, iktisadi ve siyasal atmosferine dair doğrudan veya dolaylı ipuçları barındırmaları sebebiyle sosyolojik analiz açısından zengin ve çok katmanlı veri kaynakları sunmaktadır (Sapiro, 2019, s.13-14). Dolayısıyla bu araştırmada edebiyatın yalnızca estetik bir anlatı biçimi değil, aynı zamanda dönemin toplumsal gerçekliklerini anlamlandırmaya imkân tanıyan bir veri kaynağı olarak işlev gördüğü ön kabulünden hareket edilmiştir. Mevcut araştırmanın inceleme nesnesini, Hasan İzzettin Dinamo’nun *Koyun Baba* adlı romanı oluşturmaktadır. Söz konusu eser yoksulluk, göç, mekânsal dışlanma, dayanışma ve evsizlik gibi temaları odağına alarak, 20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’de

yaşanan yapısal dönüşüme dair canlı temsiller barındırmaktadır. Roman, kırdan kente göç eden bireylerin yaşadıkları barınma sorunlarına, kent merkezine entegre olamama durumlarına ve bu sorunlara karşı geliştirilen gecekondu pratiklerine ışık tutmaktadır. Bu çerçevede gecekondu, göç ve evsizlik olgularının kesişiminde yer alan pasajlar ele alınarak söz konusu anlatılar analiz edilmiştir.

Doküman analizinde üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir. İlki betimsel yaklaşımdır. Bu yaklaşım elde edilen veriler üzerinde araştırmacının herhangi bir değişiklik yapmadan, doğrudan alıntılıyıp betimleyerek verileri sunmasıdır. Temel amaç “ne?” sorusuna cevap bulabilmektedir. İkinci yaklaşım olan nedensel yaklaşım, nedenlerle sonuçlar arasında bağlantı kurmayı amaçlar ve temalar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarıp inceler. Son yaklaşım olan yorumlayıcı yaklaşım ise ilk iki yaklaşımı bünyesinde birleştirir. Araştırmacı topladığı verileri hem betimler hem de analize tabi tutar (Kümbetoğlu, 2005, s. 145-148). Doküman analizindeki bu üç yaklaşımın bir arada kullanıldığı mevcut araştırmanın analiz sürecinde eserde ele alınan ve ortaklaşan vurgular temalar haline getirilmiştir. Tematik olarak sınıflandırılan veriler evsizlik, gizli evsizlik, mekânsal güvencesizlik, dayanışma ve kentsel dışlanma gibi sosyolojik kavramlarla ilişkilendirilmiş; edebî anlatının içeriğindeki örüntüler, kuramsal bir çerçeveye oturtularak yorumlanmıştır. Dolayısıyla Dinamo’nun eserinde ele aldığı karakterler ve olaylarla literatürdeki kavramlar arasında kurulan bu ilişki, çalışmanın sosyolojik yönünü oluşturmaktadır.

Kavramsal Çerçeve: Gecekondu-Evsizlik Yakınsaması

Evsizliğin uluslararası ölçekte genel kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Ülkelerin ve çeşitli kurumların evsizlik tanımları, evsizlere müdahale programlarının içeriğine ve kültürel/coğrafi farklılıklara göre şekillenmektedir. Politika yapıcılar, sokakta yaşayanlara yönelik politika oluşturma çabalarından hareketle evsiz tanımını “görünür olan, sokakta yaşayan kişilerle” sınırlandırmaktadır. Buna karşılık STK’lar evsizlik riski altında olan ve barınmaya elverişsiz yerlerde yaşayan kişileri de evsizlik çatısı altında değerlendirebilmektedir. Evsizliğin tanımının oluşturulmasında kültürel farklılıklar da etkili olmaktadır. Bireylerin evsizlik sorununun üstesinden gelmek için kendi çabalarıyla inşa ettiği kulübe

tarzı eğreti yapılar bir ülkede “ev” olarak görülürken başka bir ülkede evsizliğin bir tipi olan “gizli evsizlik” altında değerlendirilebilmektedir. Bu noktada FEANTSA’nın ETHOS (*European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*, Avrupa Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi) modelindeki “evsizlik” (*homelessness*) ve “konut dışlanması” (*housing exclusion*) ayrımı evsizliğin çeşitlerini anlama noktasında önemli bir yol haritası oluşturmaktadır. Bu tipolojide “ev” sadece fiziksel bir mekân olarak düşünülmemekte; yasal ve sosyal boyutlarına da önem verilmektedir (FEANTSA, 2020, s. 11). Böylece tipler ve tanımlar geliştirilirken bu üç kategoriye ayrı ayrı dikkat edilmektedir. Bunlardan herhangi birinin eksikliği, evsizliğin/konut dışlanmasının alt tipleriyle ilişkili olarak yorumlanmaktadır.

Kavramsal Kategori	Operasyonel Kategori	Fiziksel Boyut	Yasal Boyut	Sosyal Boyut
Evsizlik (<i>homelessness</i>)	1) Çatısızlık (<i>rooflessness</i>)	Konut yok, çatı yok (sokak)	Özel mülkiyet için yasal bir hak yok	Sosyal ilişkiler için özel, güvenli bir kişisel alan yok
	2) Konutsuzluk (<i>houselessness</i>)	Yaşanacak bir yeri var, yaşamaya uygun (barınak)	Özel mülkiyet için yasal bir hak yok	Sosyal ilişkiler için özel, güvenli bir kişisel alan yok
Konut Dışlanması	3) Güvensiz (<i>insecure</i>) ve yetersiz (<i>inadequate</i>) konut	Yaşanacak bir yeri var (güvenli değil, yaşamaya uygun değil)	Mülkiyet güvencesi yok	Sosyal ilişkiler için özel alan var
	4) Yasal bir konutta yetersiz konut ve sosyal izolasyon	Yetersiz konut, yaşam için uygun değil	Yasal mülkiyeti ve/veya mülkiyet güvencesi var	Sosyal ilişkiler için özel, güvenli bir kişisel alan yok
	5) Yetersiz konut (güvenli mülkiyet)	Yetersiz konut (yaşam için uygun değil)	Yasal mülkiyeti ve/veya mülkiyet güvencesi var	Sosyal ilişkiler için özel alan var
	6) Güvensiz konut (yeterli konut)	Yaşanacak bir yeri var	Mülkiyet güvencesi yok	Sosyal ilişkiler için özel alan var
	7) Güvenli ve yeterli bir bağlamda sosyal izolasyon	Yaşanacak bir yeri var	Yasal mülkiyeti ve/veya mülkiyet güvencesi var	Sosyal ilişkiler için özel, güvenli bir kişisel alan yok

Evsizlik denildiğinde genellikle ilk akla gelen FEANTSA’nın kavramsallaştırmadaki “çatısızlık” (*rooflessness*) terimidir. Bu terim, kelimenin tam anlamıyla sokakta, “yıldızların altında” ve kamuya açık alanlarda uyumak zorunda olan kişileri, bir başka deyişle “sokak evsizleri”ni ifade etmektedir. Bu kişilerin STK’nın ve kamunun sunduğu barınma hizmetlerine bile erişimleri bulunmamaktadır. “Konutsuzluk” (*houselessness*) kavramı ise bu bağlamda bir barınakta geçici barınma sağlanmasına rağmen güvenli, yeterli ve sürekli

bir barınma güvencesinin yokluğuyla tanımlanmaktadır. Bu evsiz tipi “barınak evsizi” olarak isimlendirilebilir. FEANTSA’nın açıklamasına göre konutsuz bireyler, barınaklarda ya da geçici konaklama merkezlerinde kalan, uzun vadeli konut güvencesine sahip olmayan kişilerdir. Bu durumda olan bireyler, kendi bağımsız alanlarını kaybetmiş ancak barınma ihtiyaçlarını kurumların onları barındırması sayesinde de olsa geçici olarak karşılayabilecek olanaklara sahiplerdir. Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü’nün (*United Nations Statistical Division*) evsizlik tanımı da FEANTSA’nın çatısız ve konutsuz ayrımına paralel bir şekilde evsizliği “birincil evsizlik” ve “ikincil evsizlik” şeklinde iki kategoride ele almaktadır. Birincil evsizliğin içeriğini çatısızlık oluşturmakta; ikincil evsizlik ise sabit bir ikâmet yeri olmayan, sürekli olarak konaklama yerleri arasında geçiş yapan kişiler ile evsizler için geçici barınaklarda kalanları kapsamaktadır (Akyıldız, 2017, s. 70; Edgar, 2012, s. 220-221).

Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü’nün evsizlik tanımlamasında “gizli evsiz” (*hidden homeless*) kavramı öne çıkmaktadır. Gizli evsizlik, barınma güvencesi olmamasına rağmen sokakta yaşamayan bireyleri kapsamaktadır. Bu kavramsallaştırma FEANTSA’nın güvensiz ve yetersiz konutu; Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü’nün ise ikincil evsizlik tanımına dâhil olmaktadır. Gizli evsizlik, bireylerin başını sokacak bir yere sahip olmalarına rağmen asgari düzeyde bir barınma imkânından yoksun oldukları durumları ifade etmektedir. Bu grup, geçici olarak arkadaşlarının ya da akrabalarının yanında kalan, kalabalık ve güvensiz derme çatma kulübelerde, uzun süre boyunca isteksizce başka hanelerle aynı evi paylaşan (gizli hane) bireyleri kapsamaktadır. Ayrıca, pansiyonlarda ya da otellerde konaklayanlar ile kırsal bölgelerde yaşam koşulları yetersiz karavanlarda kalan kişiler de bu kategoriye dâhil edilmektedir. Bu şekilde evsizlik sorununu geçici çözüm yollarına başvurarak gideren kişiler resmi kayıtlarda da evsiz değilmiş gibi görünmektedir. Dolayısıyla bu kategorileştirme, bireylerin görünürde bir barınakları olsa da kalıcı ve güvenli bir konuttan mahrum olduklarına dikkat çekmektedir (Busch-Geertsema vd., 2010, s. 20-22).

Evsizlik literatürüyle göç ve gecekondu literatürü arasında bazı kesişim alanları mevcuttur. Nasıl ki evsizler arasında “öncü evsiz” sayılabilecek kişiler olduğu gibi (Akyurt vd., 2025), göç süreci genellikle “öncü göçmenler” tarafından başlatılmaktadır. Köydeki ailelerinin desteğiyle şehre göç eden bu kişiler, zamanla burada temel yaşam koşullarını

sağladıklarında ve gecekonducularını inşa ettiklerinde diğer aile üyeleri ve akrabalar da onların ardından şehre gelmektedirler. Bu kente ilk göç eden öncü kişiler göç zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır (Erder, 2021, s. 105). Buradan hareketle diğer gelenler için gecekonduyunun inşa süreci de düzenini kurmuş öncüler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bireyler göç sonrasında ilk aşamada gecekondu inşa etmek için kendilerine uygun bir arazi arayışına girmektedir. Ancak bu süreç hemen gerçekleşmemektedir. Kente ilk geldiklerinde doğrudan gecekondu yerleşimlerine yönelmemekte; uygun bir arazinin keşfine kadar akrabalarının yanında geçici olarak konaklamaktadırlar (Karpas, 2019, s. 118). Dolayısıyla gecekondu her ne kadar gizli evsizlik olarak nitelendirilse de gecekonduya yerleşmeden önceki aşamada da bireyler gizli evsiz olarak bir süre yaşamlarını akrabalarının yanında sürdürmektedirler.

Özbay’ın “geçici geniş aile” kavramı, ekonomik ve toplumsal koşullar nedeniyle aile fertlerinin kısa vadeli olarak bir araya geldiği geçici geniş aile yapısını ifade etmektedir. Özbay’a göre bu aile yapısı göç, ekonomik zorluklar, bakım ihtiyacı ve evlilik/boşanma süreçleri gibi çeşitli durumlarda ortaya çıkmaktadır. Kırsal bölgelerden kente göç eden bireylerin şehirde barınma maliyetini azaltmak amacıyla akrabalarının yanında kalmaları veya ekonomik kriz dönemlerinde aile kaynaklarının paylaşılması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Benzer şekilde, yaşlı veya hasta bireylerin bakımı için aile üyelerinin bir araya gelmesi ya da yeni evlenen veya boşanan bireylerin aile evine dönmesi gibi durumlar, geçici geniş aile yapısının oluşmasına yol açmaktadır (Özbay, 2021). Özbay’ın geçici geniş aile kavramında, özellikle göç ve ekonomik kriz nedeniyle aile fertlerinin aynı hanede bir araya gelmesi, evsizlik ve gecekondulaşma olgusunu “gizli evsizlik” çerçevesinde anlamaya yardımcı olmaktadır. Ekonomik açıdan sıkıntı çekenler veya göç ettikten sonra kalacak yer bulamayan kişiler barınma ihtiyaçlarını geçici olarak akrabalarının yanında çözmeye çalışmaktadırlar. Bu durumdaki kişiler sokakta yaşamasalar da kendi konutlarına sahip olmadıkları için güvensiz ve yetersiz konutlarda gizli evsiz olarak yaşamaktadırlar.

Kessler (1949) erken tarihli makalesinde İstanbul’daki mesken darlığını incelemektedir. Bu incelemede yazar, İstanbul’daki mesken darlığının giderilmesine ve eski meskenlerin düzenlenmesinin gerekliliğine vurgu yapar (Kessler, 1949, s. 131). Kessler ufak bir mate-

matik hesaplamasıyla 1940’lı yıllarda yaklaşık 50.000 kişinin meskensiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu kişilerin bir kısmı başka ailelerle birlikte kalabalık ve kötü şartlarda yaşayarak barınma ihtiyaçlarını giderirken bir kısmı ise gayri resmî yollara başvurarak düşük kaliteli malzemelerle gecekondu inşaa etmişlerdir. Yetersiz konut sayısından dolayı barınma imkânı bulamayan kişiler, ihtiyaçlarını kolektif ve bireysel çabalarla gidermişlerdir. Kessler (1949, s. 131-132) bu kişilerin çabalarını takdir etmekte “azimkârlıklarını ve fedakârlıklarını” ön plana çıkarmaktadır.

Kessler’in gecekondu yerleşimcilerinin azimlerine yaptığı vurgu yoksulluk literatüründeki “yapabilirlik” (*capability*) kavramını hatırlatmaktadır. Sen’in yoksulluğu anlama noktasında geliştirdiği yapabilirliği ödünç olarak yoksulluğu dinamik bir şekilde inceleyen Işık ve Pınarcıoğlu (2015, s. 72) bu kavramı “...yoksulların gelecekte oluşacak bazı fırsatlara ulaşabilme kabiliyeti, şu anda ve yakın gelecekte bu kabiliyeti kullanabilme isteği, dolayısıyla hayatını iyileştirebilme güçleri” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu tanımda yoksulların karşılaştıkları zorluklar karşısında pasif olmadıkları ve faillikleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu dinamik yaklaşımdan hareketle yoksul kesimlerin aşağı ve yukarı doğru hareketlilikleri ve yoksullukları ile mücadelelerinde geliştirdikleri *stratejilerin* izlenebilmesinin mümkün olduğunu vurgulamaktadırlar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 72).

Strateji kavramı genellikle bir hedefe yönelik gerçekleşen uzun vadeli eylemler bütünü olarak ele alınmaktadır. Günlük yaşamda ortaya çıkan, bireyin sürekli bir şekilde “tetikte” yaşama durumuna atıf yapan taktik kavramı ise yoksul ve muktedir arasındaki güç ilişkilerini anlamayı daha mümkün hale getirmektedir. De Certeau’nun (2009) geliştirdiği taktik kavramı güçsüz olanın hesaplı eylemlerine gönderme yapmaktadır. Bu kavramdan hareketle güçten yoksun birey, egemenin alanında ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek çeşitli eylemlerde bulunmaktadır. “Taktik, mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda oyununu kurmak zorundadır.” Kısacası De Certeau (2009, s. 113-114) taktik kavramını bir tür kurnazlık olarak ele almaktadır. En beklenmedik anda ortaya çıkma eylemi olan taktik, zayıfın yaşam sanatıdır. Bu bağlamda Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan kırdan kente göç hareketi sonucunda yetersiz konut ve yüksek kira sebebiyle barınma sorunu -evsizlik

riski- yaşayan kişilerin başvurduğu bir yol olan gecekondu başlı başına bir taktik olarak görülebilmektedir.

Gecekondulaşma sürecinin yaşandığı dönemde bu yapılara ve gecekondu mahallelerine yönelik iki farklı görüş ağırlık kazanmıştır. İlk görüş, gecekonduya yönelik olumsuz bir tavır takınmış; gecekonduyun modernleşme önünde engel oluşturduğunu, köyün geleneksel değerlerini kente getirdiğini savunmuştur. İkinci görüş ise gecekonduya daha işlevsel bakmaktadır. Gecekondu yerleşimcilerinin köyü kente getirmediğini, aksine göçmenlerin kentsel değerleri benimsediklerinin altını çizmişlerdir. Bu yaklaşım gecekonduyu, modernleşme sürecinde bir ara konum olarak ele almaktadır (Karpat, 2019). Gecekonduyu modernleşme bağlamında değerlendiren araştırmacılar olumlu/olumsuz bir şekilde olguyu incelemişlerdir. Ancak meseleye özne/fail perspektifinden bakıldığında barınma gibi makro sorunların kolektif ve bireysel çabayla nasıl giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Mevcut araştırmada da gecekondu, evsizlik sorununun üstesinden gelebilmek için bireylerin başvurdukları bir yol olarak incelenmektedir.

Gecekondulaşma sürecini evsizliğin üstesinden gelmeye yönelik bir taktik olarak değerlendirdiğimizde hangi evsizlik tipinin giderilmesine karşılık bu yapıların inşa edildiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Esasında gecekondu, FEANTSA gibi kurumların evsizlik tanımlarında yer verdiği çatısızlık sorununu çözmeye yönelik kısa sürede inşa edilen yapılardır. Bu yapılar ailenin veya kişinin başını sokabileceği, sınırlı imkânlarla rağmen yaşamın sürdürüldüğü, zamanla kişisel çabalarla yaşanabilir hâle getirilen yerlerdir. Bu bağlamda gecekonduyu gizli evsizlik kavramı çerçevesinde değerlendirmek pekâlâ mümkün görünmektedir. Gecekondu mahallelerinin oluşma sürecinin ilk zamanlarında elektrik ve su tesisatı bulunmamakta ayrıca bu yapılarda oldukça kalabalık bir şekilde yaşanmaktadır. Dolayısıyla gizli evsizlikte vurgulandığı üzere yetersiz konut tam bu anlamda karşılığını bulmaktadır.

Bireylerin başvurduğu stratejiler ve taktikler coğrafi yapıya, siyasi ortama, ekonomik yapıya ve kültüre göre çeşitlilik göstermekte; bireylerin manevra alanları kimi durumlarda daralabilmektedir. 1950-1980 tarihleri arasında gerçekleşen kırdan kente göç sürecinin

günümüzde yaşandığını varsayarsak özellikle İstanbul gibi metropol şehirlerde, hem gecekondu inşa etmeyi gerektiren coğrafi alanların -boş arazilerin- olmaması hem de devlet kontrolünün daha yoğun olması böyle bir yapılaşmaya olanak tanımamaktadır. Dolayısıyla geçmişteki kırdan kente göç hareketi günümüzde yaşansaydı bu kişilerin evsiz olacakları ya da evsizlik sorununu çözmeye yönelik gecekondulaşmadan farklı yollara başvurmak zorunda kalacakları aşîkârdır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde gizli evsiz taktikleri, farklı şehirlerdeki yaşam koşullarına göre çeşitlenmekte ve evsizlikle başa çıkma taktiklerinin zenginliğine dair önemli örnekler sunmaktadır. Marc Singer’in “Dark Days” (Karanlık Günler) (2001) adlı belgeseli, New York’taki terk edilmiş bir tren tüneline barınan evsizlerin yaşam mücadelesine dair çarpıcı bir kesit sunmaktadır. Evsizler, istasyonun altını kendi çabalarıyla oluşturdukları barınaklarla bir gecekondu mahallesine dönüştürmüş, dışarıdan buldukları eşyalarla yaşam alanlarını zamanla iyileştirmişlerdir. Görüldüğü üzere evsizler, özellikle de belirli beceri ve dinamizme sahip olan evsizler, boş arazi bulduklarında, kısa sürede gecekondu tarzı yapılar inşa edebilmektedir. Belgesel ayrıca bu bireylerin dinamik ve dayanışmacı profillerini gözler önüne sererken, onların gelir sağlamak için geri dönüşüm ve sokak satıcılığı gibi çeşitli yollara başvurduğunu göstermektedir. Kaliforniya’daki evsizler, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) evsizlik olgusunun farklı bir yüzünü yansıtmaktadır. Gecekondu tarzı konut inşa etmek için yeterli boş arazi bulunmaması nedeniyle, pek çok evsiz kent kaldırımlarına çadır kurarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bu sayede çatısız kalmaktan bir ölçüde kurtulsalar da son derece olumsuz yaşam koşullarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. ABD evsizliğinden sunulan bu iki örnekte iki tür evsizlikten kurtulma çabası ve “gizli evsiz” tipi karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılaşma kentin barındırdığı farklı imkânlardan kaynaklanmaktadır.

Türk Romanında Evsiz Kalmaya Karşı Gecekondu

Türk romanında kiracıyken kirasını ödeyemeyip evsiz kalan, daha sonra kendi inşa ettiği gecekonduyan yıkılması sonucu yeniden evsiz kalan, fakat yine de yılmayıp yeni bir gecekondu inşa etmeye başlayan bir gecekonducu portresine Orhan Kemal’in 1962

tarihli *Gurbet Kuşları* romanında rastlarız. Köyünden arkadaşının tavsiyesi ile İstanbul’a çalışmaya gelen “İflahsızın Memed” burada tanıştığı, kendisi gibi göçle İstanbul’a gelen hizmetçi kız Ayşe ile tanışıp evlenmiştir. Dönemin iktidar partisi Demokrat Parti’nin bir organı olan Vatan Cephesi’ne üye olmadığı ve muhalif olduğunun babası tarafından DP’li patronuna söylenmesi üzerine Zeytinburnu’nun çeperlerinde bir gecekondu mahallesine kiraya çıkmıştır. İç göçlerle gecekonduya olan talep artınca gecekondu kiralari da artmış, artan kirayı ödemekte zorlanan Memed ile Ayşe kendi gecekondualarını yapma kararı almışlardır. Taşındıkları gecekondu mahallesi tenekeden, plastikten, tahta parçalarından, kısacası ele ne geçtiyse o malzeme kullanılarak yapılmış gecekondularla doludur. Bir gecekondu da kendileri için yapmaya girişen çiftin gecekondu, köylüleri ve akrabaları Gaffur’un şikayeti üzerine devlet yetkilileri tarafından yıkılır ve çift evsiz kalır. Bu durum karşısında çaresiz kalan kocasına moral veren Ayşe kendilerinden önce ve kendilerinden sonraki gecekonducuların yaptıklarını yapmış, yıkılan gecekonducularının yerine başka bir gecekondu yapmak için kollarını sıvamıştır. Ayşe’nin bu eylemi gecekonducuların “yapabilirlik” (Sen’den akt. Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 72) ve rezilyans, bir başka deyişle esnek dayanıklılık kapasitesine bir örnek olarak düşünülebilir.

Demirtaş Ceyhun’un *Asya* romanında da askerlik için Trakya’ya gelmiş bir kişinin evlenip İstanbul’a yerleşmesinin ardından kızı Asya ile beraber gecekonduya sürdürdükleri yaşam anlatılmaktadır. Gecekondu mahallesinin “ak saçlısı” olarak görülen Abuzer, tecrübeli bir gecekonduculudur ve çok yıkımlar görmüştür. Şehrin uzaklarına yapılan gecekonducularının yıkılacağını haber alan gecekonducuların nasıl hareket etmeleri gerektiğini danışmaları üzerine onlara, gecekonducuların yıkılmaması için yıkım ekiplerinin geleceği zamanlarda evi hamile kadınlar ve kız çocuklarıyla doldurmalarını tembihleyen Abuzer, böyle yaparlarsa evlerini yıkmaya gelen yıkım ekiplerinin vicdanlarının sesini dinleyeceklerini ve halktan alacakları tepkiyle yıkımdan vazgeçeceklerini söylemiştir. Yıkım ekipleriyle girişilecek mücadele, gecekondu sahiplerinin rüyalarına girmekte, mahalleli endişeli halde yıkım ekiplerini beklemektedir. Gecekonducularının askeri bir birliğe çok yakın olmasından rahatsız olan komutanın, gecekonducularını boşaltmalarını bildirmesi de ayrı bir korku kaynağı olmuştur. Ancak korktukları başlarına gelmemiş, ekipler gecekonducuları yıkmaya gelmemiştir. Abuzer,

bu durum karşısında rehavete kapılan gecekondululara, şimdi gelmeyen yıkım ekibinin, eninde sonun da evlerini yıkmaya gelip onları evsiz bırakacaklarını söylemiş, mücadeleden vazgeçmemelerini onlara öğütlemiştir. Burada da mevcut konutun “güvencesiz” yapısı ve buna karşılık daima evsiz kalma tehdidine karşı tetikte durma ihtiyacı görülmektedir.

Levent Engin’in *Suçlu* romanında ise, kumar tutkusu yüzünden gecekondu mahallesinde yaşamak zorunda kalan polis bir babanın ailesini nasıl bir yere getirdiği anlatılmaktadır. Göçle gelen insanların yaptıkları, elektriği ve suyu olmayan tahta kulübelere oluşan gecekondu mahallesinin yolları çamurlu ve bozuktur; dışardan akan lağımaları her türlü bulaşıcı hastalığa davetiye çıkarmaktadır. Gecekonduluların bir kısmı, yaşadıkları derin yoksulluğa çare bulmak için hayat kadınlığı, hırsızlık, örgütlü suç faaliyetleri gibi yasal olmayan eylemlere girişmektedir. Babasını görevdeyken kaybeden aile, büyük çocuklarını da fakirlik yüzünden kaybedince zor günler geçirmiş, romandaki ailenin annesi çareyi hayat kadınlığı yapmakta bulmuştur. Mahallede çıkan dedikodular yüzünden roman kahramanı Murat evden kaçmıştır. Şehrin merkezine giden Murat zor günler yaşamış, suç örgütlerine karışmış polisten kaçmak için suç örgütlerinin insanların kullandığı ve çoğu suça meyilli insanlardan oluşan bir gecekondu mahallesinde bir müddet yaşamıştır. Tanıştığı insanlar sayesinde motor ustası olan Murat, mücadele azmi ve yaşadığı tecrübeler neticesinde kazandığı “yapabilirlik” kapasitesi sayesinde maddi durumunu düzeltmiş, kazançlarını gecekondulularla paylaşmıştır. Roman bu anlamda derin yoksulluk içinde ve evsizliğin sınırında yaşayan, gecekondu bir çocuğun yaşam mücadelesini ve yukarı yönlü dikey mobilitesi anlatılmaktadır.

Latife Tekin’in *Berci Kristin Çöp Masalları* da doğrudan bir gecekondu mahallesinin oluşum hikayesini anlatmaktadır. Rüzgâra bile dayanıksız naylondan yapılan gecekondu- lar, şehrin çok uzağında, çöplüklerin yakınlara dikilmiş; başlarına gelen yıkılma, kovulma gibi olaylardan dolayı gecekondulular sürekli yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Evsiz kalan insanlar, arazi mafyası ve fabrikatörlere karşı verdikleri mücadeleyle tekrar ayağa kalkmış, başlarına gelen felaketlerin üstesinden gelerek evlerini tekrar inşa etmişlerdir. Devletin onları tanıması anlamına gelen alt yapı, elektrik ve su, ulaşım gibi imkanlara kavuşunca, mahallelerine ve sokaklarına isimler, gecekondu- larının kimlikleri yerine geçen

kapılarına numaralar verilmiştir. Romanda ele alınan konular arasında gecekonducuların, geçimlerini sürdürmek için yaptıkları enformel işler, gecekondu kadınların ve çocukların yaptıkları çöp toplama işi, gecekonducuların etrafındaki fabrika atıklarının saçtığı hastalıklar, erkeklerin kumar tutkusuna kadınların karşı çıkarak müsaade etmemeleri ve gecekondu kadınlarının aldığı “gece dersleri”ne değinilmektedir.

Orhan Pamuk’un *Kafamda Bir Tuhaflık* romanında ise, romanın kahramanı Mevlut’un babası ve diğer akrabaları göçle geldikleri İstanbul’da evsizlikten kurtulmak için çare olarak, şehrin çeperlerinde; derme çatma, tek odalı, toprak tabanlı, kartonlardan, kontrplaktan ve tenekelerden bir gecekondu yapmışlardır. Kapı, duvar ve çatı yaparak evimsi bir yapı halini verdikleri evlerini bir gecede kurmuşlardır. Zira devlet yetkililerinin, tepki çekmemek için, bir gecede dikilip tamamlanan ve hemen oturulmaya başlanan bu tarz evleri yıkmayacakları düşünülmektedir. Burada gecekonducuların, evlerinin devlet tarafından yıkılmaması için mevzuatın açıklarından yararlandıkları görülmektedir. Roman kahramanı Mevlut, babasının yanına 1969’da gelmiş ve çalışmaya başlamıştır. “Yapabilirlik” kapasitesinden yoksunluğuyla iktisadi anlamda pek bir sıçrama yaşayamayan roman kahramanı, çıkan gecekondu aflarıyla bu yerin tapusunu almış ve daha sonra bu gecekondu arsalarının yerlerine apartman yapılmasıyla da bir daire sahibi olmuştur. Öte yandan, daha yüksek bir “yapabilirlik” kapasitesine sahip olan akrabaları şehire ayak uydurup bir kentli gibi yaşamış, masada yemek yemiş, perdelerini ütülemiş, evsizliklerine bir çare olması için yapılan gecekonducularını zamanla büyütmüş; çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirdikleri bir bahçe bile yapmışlardır. Çeşitli işlerde kazandıkları paralarla yeni gecekondu yerleri çevirmiş, bu yerlerin ileride değerlenmesiyle maddi anlamda kalkınmışlardır. Romanda ayrıca siyasi saiklerle baskı yapıp yerlerinden kovulan insanların boşalttıkları gecekondu arsalarına çöken insanların menfaatleri için hiçbir etik değer tanımadan hareket etmeleri, siyasi olayların altında yatanın aslında çıkar çatışması olduğu, sol grupların 1970’li yıllarda gecekondu yapılan bazı mahallelerdeki konut yapılacak arsaları kontrol altında tutmaları romanda işlenen dikkat çekici konular arasındadır. Romanın tartıştığı bir konu da gerek “sağcı” gerekse “solcu” olsun, gecekonducuların aynı yiyecekleri yiyip aynı eşyaları kullanmaları, aynı tip evlerde yaşamaları, iki tarafın kadınlarının da sokakta başını örtmeleri,

erkeklerinin ise aynı tip çizgili pijama giymeleri gibi ideolojik bölünmeleri aşan ortaklıkların varlığıdır. Bütün bu romanlar, evsiz kalan insanların, kamu ya da özel mülk fark gözetmeksizin boş gördükleri arazilere gecekonducularını kondurarak evsizliklerine çare bulduklarını göstermektedir. Romanlarda farklı azim seviyelerine sahip olup farklı ideolojik renklere bürünseler de, evsizlikle mücadele kapsamında sürdürülen savaşın galibinin; gözü karalıklarıyla bilinen ve yüksek “yapabilirlik” kapasitelerine sahip gecekonducular olduğu ortaya konmaktadır.

Yeşilçam’da Evsiz Kalmaya Karşı Gecekondu

Yavuz Turgul’un senaryosunu yazıp Kartal Tibet’in (1978) yönettiği “Sultan” filminde gecekondu meselesi “güvencesiz konut”undan çıkarılan ve bu durum karşısında “sahipsiz” bir araziye kendi evini inşa etme girişiminde bulunan gecekonducular üzerinden derinlikle işlenmiştir. Gecekondu mahallesindeki gecekonducuların üzerine yapıldığı arsaları satın alan bir iş adamı, arsaların üzerinden boğaz köprüsünün geçeceğini bildiğinden, devlete tekrar fahiş fiyattan satmak istemekte ve gecekondu sahiplerinin evlerini tahliye etmek için mahallenin muhtarıyla anlaşır; tahliyeyi kabul edenlerinkini gönüllü, kabul etmeyenlerinkini ise zorla yıkarak, o bölgeyi istimlaka hazırlamak için elinden geleni yapmaktadır. Dört çocuk sahibi dul bir kadın olan filmin baş karakteri Sultan’ın da diğerleri gibi bir gecekondu vardır. Gecekonduğunu yıktırmamak için çok mücadele eder ancak sınırlı gücü bu yıkımı durduramaz ve kendi elleriyle yaptığı gecekonduğunu yine kendi elleriyle yıkmak zorunda kalır. Sırayla gecekonducuları yıkılan mahalleli artık evsiz kalmış ve çareyi yine başka bir boş araziye gecekondu yapmakta bulmuştur. Hep beraber gittikleri araziye gecekondu yapmak için kolları sıvamışlardır. Boş arazide evi inşa edecekleri yeri kazan Melek, kocasına “ya gelip bizi buradan da atarlarsa?” diye sorar. Kocasını Cevat’ın verdiği cevap; evsizlik yüzünden dışarıda kalıp mücadele eden bir insanın ne pahasına olursa olsun kararlılıkla duruşu ve her şeyi göze alışının bir göstergesidir: “Artık bizim buradan ölümümüz çıkar!” Cevat bunu dedikten sonra bulunduğu İstanbul’un çeperinden, karşı tepede sıralanan evleri işaret ederek, el işareti ile de destekleyip “nah atarlar” diye bağırır. Sonrasında ise karı koca ümitli bir şekilde gülüşüp birbirilerine sarılırlar. Aynı sahnenin devamında yeni bir

ailenin de kuruluşuna şahit oluruz. Muhtarın oğlu Kemal’in Sultan’a aldığı gelinlik havaya savrulur ve Kemal, çıkardığı yüzükle evlilik teklifini tamamına erdirir. Yeni bir gecekondu inşaatının başlangıcı senaryoda evli bir çiftin barışması, umutta ortaklaşması ve bir de yeni yuvanın kurulmasıyla birleştirilir. Film konut konusundaki bu sebatkarlığın ulaştığı son raddeyi ve bıçağın kemiğe dayanması karşısında gecekonducunun istikrarlı isyanını bu şekilde simgeleştirmiş olur (Tibet, 1978).

Yine Kartal Tibet’in yönettiği ve Kemal Sunal’ın başrol oynadığı “Gülen Adam” (1990) filminde; her şeye gülen adam Yusuf karısı Naciye’yle evsizliklerine bir çare olarak gecekondu mafyasından bir gecekondu satın alırlar. Naciye’nin yıkımdan sorumlu zabıta müdürü babası, kızının gözünün yaşına bakmayarak gecekonduğunu yıkar. Bu yıkımın ardından evsiz kalan Naciye ile Yusuf’un evsizlikle mücadelesi başlar. Gerçekleşen yıkımlara bir önlem olarak Yusuf seyyar bir gecekondu inşa eder ve gecekonduğunu yıkmaya gelen zabıtalara her defasında kanuni bir gerekçe bularak geri gönderir. Yusuf’un evsizlik karşısında bulduğu formül sayesinde; bir seyyar, bir sabit olarak yaşamlarını gecekondularında sürdürürler. Gecekonducuların konut yoksunluğu karşısındaki isyanı bu sefer kanunun açıklarından yararlanarak, kafalarını sokacak bir gecekondu inşa etmeleri şeklinde karşımıza çıkar.

Gecekonduunun evsiz kalma riski karşısında harekete geçme olarak görüldüğü bir başka film ise Osman Seden’in yönetip Zeki Alasya ve Metin Akpınar’ın baş rollerini paylaştığı “Güler Misin Ağlar Mısın”dır (1975). Bir turizm beldesinde yaşayan Rasim Usta bütün kasabanın evlerinin yapımında emeği olan bir inşaat ustasıdır. Rasim Usta’nın kirada yaşadığı evinin arsasına mini golf sahası yapılacağı için usta evinden çıkmak zorunda kalır. Evsiz kalan Rasim Usta önce parka yerleşir, belediye ve kaymakamlık onu ve ailesini parkta kalamayacağı gerekçesiyle parktan çıkarır. Parktan apar topar çıkan Rasim Usta tarihi bir yer olan İskender’in evine yerleşir. Bu defada yerleştiği yerin tarihi eser olmasından dolayı Rasim Usta’yı orada tutmazlar ve tahliye ederler. Kasabalının Rasim Usta’ya sahip çıkmamasına ve kafasını sokacak bir yer bulamamasına kahrılanan Rasim Usta kasabayı terk etme kararı alır. Bu sırada ustanın evsizliğine çözüm arayan Zeki ve Metin çözümü denizin üstüne bir gecekondu yapmakta bulur. Oradan buradan buldukları malzemelerle

yüzen bir gecekondu yaparlar. Yapılan bu gecekonduyu mevzuata uyduğu için yıkamayan kaymakamlık ve belediyeyi etkilemek isteyen otel sahibi Cemal Bey bu yıkımın gerçekleşmesi için elinden geleni yapmasına rağmen bir türlü başarılı olamaz. Rasim Usta’yı otelinin önünden uzaklaştırmak için her türlü yolu denemekten çekinmeyen Cemal, gecekondu-
larının bağlı olduğu iskeledeki ipi kestirir ve gecekondu açık denizde yüzerek iskeleden uzaklaşır. Bu sırada, kasabaya gelirken arabası bozulan bakan, denizin ortasında yüzen gecekonduyu görür ve kimliğini belli etmeden onlara yardım etmek için kollarını sıvar ve gecekonduyu otelin önüne kürek çekerek getirirler. Bakanın, Rasim Ustaların ahbabları olduğunu gören Cemal Metin’le sözlüsü Aysel’i nişanlamak için otelinde bir merasim düzenler ve Rasim Usta’ya düğün hediyesi olarak evinin tapusunu hediye eder. Durumu anlayan Bakan Cemal’in istediği devlet arazisinin kendisine verilmeyeceğini söyler. Bu konuşmanın ardından umduğunu bulamayan Cemal yıkılır. Evsizliklerine çözüm olarak denizin üzerine gecekondu yapma fikri sayesinde barınma ihtiyacın gideren Rasim Usta kanun önünde de hiçbir suç işlemeyerek bu işin de alnının akıyla üstesinden gelir.

Türk sinemasından verdiğimiz örneklerle bakıldığında evsizliklerini gidermek için insanların yapabilirlik kapasitelerini de kullanarak düştükleri yerlerden kendi çabalarıyla tekrar ayağa kalktıkları görülmektedir. Lütfi Akad’ın tarif ettiği ve Gelin-Düğün-Diyet üçlemesinde örneklendirdiği gibi (Akad, 1973a, 1973b, 1975) Anadolu’yu fethederek yerleşmiş insanların torunları tıpkı ataları gibi gittikleri yerlerden tekrar geri dönmeme düşüncesine sahiptir ve bu düşüncenin gereğini yerine getirmektedir. Türk sinemasında Halit Refiğ’in “Gurbet Kuşları” (1964) ve Tunç Okan’ın “Otobüs”ü (1975) gibi filmlerde şehre tutunamayıp geri memleketlerine dönmek gibi aksi durumlar görülse de evsizlikle karşı karşıya kalmış insanlar bu sorunlarına çare bulma çabası içine girmiş, yılmadan usanmadan yıkılan gecekondu-
larının yerine tekrar yenisini yaparak sorunların üstesinden gelmesini bilmişlerdir. Kovuldukları ya da belli bir engelle karşılaştıklarında; içinde bulundukları zorluktan kurtulmak için yollar bulan Anadolu insanı yaptıkları işlerle de hiçte öyle beceriksiz ya da köyden geldikleri için şapşal olmadıklarını ispat etmişlerdir. Evsizlik sorunlarına gecekondu sayesinde çözüm bulan insanlar kendi işini yapmak için küçük olsun benim olsun mantığıyla hareket etmiş ve işportacılık, seyyar satıcılık hatta hamallık yapmışlardır. Baş-

kasının yanında çalışmayla ekonomik olarak sıçramanın zorluğunun farkında olan iç göçle şehre gelenler çoluk çocuğuna da kendi işlerinin patronları olmaları yönünde telkinde bulunmuşlardır (Akyurt, 2024).

Hasan İzzetin Dinamo'nun *Koyun Baba* Romanında Evsizlik

Yukarıda ele alınan roman ve film örnekleri “gecekonducu”ların karşılaştıkları barınma sorununu çözme yönündeki girişimleri üzerinde durmaktadır. Bahsi geçen dokümanlar incelendiğinde evsizliklerin ve gecekonducuların tecrübelerin arasında önemli benzerlikler bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu “gecekondu romanları” ve “gecekondu filmleri”nde ele alınan alt temaların evsizlik literatürüyle de kesiştiği görülmektedir. Bu açıdan Hasan İzzetin Dinamo’nun (1976) *Koyun Baba* romanına bakıldığında da bir “gecekonducu” olan (1) roman kahramanının evsiz kalması yahut evsizlikle tanışması ve (2) evsizlikle baş etme stratejisi olarak gecekondu inşa etmesi iki temel alt tema olarak öne çıkmaktadır.

Evsizlikle Tanışma

Evsizlik olgusu ele alındığında, çok boyutlu bir nedensellik yapısı karşımıza çıkmaktadır. Literatürde evsizliğin nedenleri genellikle yapısal ve bireysel olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Yapısal nedenler arasında ekonomik sorunlar, işsizlik, yetersiz konut arzı ve sosyal politikaların yetersizliği gibi faktörler öne çıkarken; bireysel nedenler arasında ise bağımlılık, aile ilişkilerinin bozulması ve psikolojik sorunlar gibi unsurlar etkili olmaktadır (Akyıldız, 2017, s.70-71; Özdemir, 2010, s.79). Bu çalışmada ele alınan eserde ise başkahramanın evsizlikle ilk karşılaşma deneyimi, daha çok siyasal nedenler üzerinden şekillenmektedir. Ancak bu bireysel deneyim, zaman içinde, kırdan kente göçün yoğunlaşması sonucunda, Türkiye'nin göç ve kentleşme süreçleri içinde şekillenen yapısal barınma sorunlarıyla iç içe geçer.

Koyun Baba romanının kahramanı felsefe öğretmeni Ahmet, Tek Parti Dönemi’nde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı altında (1923-1950) düşünceleri yüzünden şehirden kırsala sürgün edilmiş, bu dönemde dağ başındaki yaşamından dolayı “Koyun Baba”

lakabını almıştır. DP Hükümeti’nin 1950 Genel Seçimleri’ni kazanmasıyla, kırsal kesimdeki sürgünü bitmiş; daha liberal söylemler kullanan, yasaklara karşı bir politika izlemek için iş başına geldiğini öne süren ve kendisini yasakların karşısında görüp göstermek isteyen yeni hükümet tarafından sürgün yerini terk etmesi istenmiştir. Ahmet de yanına henüz çok genç bir kadın olan ve daha sonra karısı olacak Bunçuk lakaplı Ayşe’yi alarak İstanbul’un yolunu tutmuştur.

Koyun Baba’nın ilk evsizlik tecrübesi, felsefe öğretmenliği yaptığı Tek Parti Dönemi’nde maruz kaldığı siyasi sürgün sonucunda olmuştur. Halikarnas Balıkcısı’nın (Cevat Şakir Kabaağaçlı) 1925’teki Bodrum sürgünü gibi (Okay, 2020), o da siyasi fikirleri yüzünden sürgün edilir. Koyun Baba, sürgün gittiği kasabada gerek devlet ricali, gerekse halk tarafından benimsenmediği için kiralık ev bulamayacak, bunun üzerine başını sokmak üzere bulduğu mağarada barınmaya başlayacaktır. Koyun Baba asgari barınma imkanından yoksundur; bir eve, güvenceli ve güvenli bir konuta sahip değildir ama sokakta da kalmamıştır. “Gizli evsizlik” kategorisinin; arkadaş, akraba ya da hemşerilerle birlikte ev ya da ucuz pansiyonlarda kalabalık bir şekilde kalan sosyal bir versiyonu olduğu gibi; Koyun Baba örneğinde karşılaştığımız tek kişilik, asosyal bir versiyonu da vardır. Sokakta kalmadıkları için resmi olarak evsiz olarak görülmeyen bu kişiler görünmeyen, bir başka deyişle “gizli” evsizler olarak görülür. Savcı, Koyun Baba’nın mağarada bir “gizli evsiz” olarak barındığını jandarma komutanına şu şekilde anlatır (Dinamo, 1976, s. 9):

Biz, hükümet yetkilileri, onu yıldırımlı bakışlar, asık suratlarla karşılayıp rahat durması için bir güzelce zılgıt geçmeyi de unutmamışızdır. Sonra, efendim, iş bununla da kalmamış. Bizim bu düşünüş ve davranışımız halka da duyurulmuş. Halk, zaten yılgın. Bu yüzden hükümetin ağzına bakıyor. Batı kentlerinden gelen bu sürgün canavara hiçbiri evinde bir odacık vermiyor. Verseler bile, adamda herhangi bir çalışma olanağı da açık değil. Adam, bunun üzerine birkaç gün jandarma dairesinde geceledikten sonra gidip kendine bir vahşi hayvan gibi bir mağara arıyor. Bunu ben inceledim. İşte, bu adamcağızın buradaki serüveni bu.

Hükümet yetkililerinin kendi aralarında yaptığı konuşmadan Koyun Baba’nın evsizliğinin aslında bir tercih olmadığı, şartların onu insanlardan uzakta bir mağarada yaşamaya ittiği, roman kahramanın bu zorlu şartlara ayak uydurmak ve yaşamını bu şekilde sürdürmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Koyun Baba’nın karşı karşıya kaldığı sürgün uygulamasının Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçirdiği dönüşüm ilçenin kaymakamı tarafından, “Abdülhamit, kendisine kafa tutanları, payitahttan uzaklaştırır. Fizan gibi çöl kentlerine sürerdi. Ancak, bir şey var. O sürgünlere, orada geçimlerini sağlayacak belli bir maaş da bağlardı. Biz, o zalim hükümdarın yaptığını bile yapamıyoruz,” şeklinde açıklanır (Dinamo, 1976, s. 9-10). Tek Parti Dönemi’nde uygulanan politikaların sertliğinin bu bağlamda Abdülhamit döneminin ilerisine geçtiği söylenebilir.

Roman kahramanı yaşadığı coğrafyaya ayak uydurarak zorlu doğa koşullarının üstesinden gelen, yaşadığı maddi çaresizlikleri aşmak için doğanın bütün nimetlerini kullanan bir insan olarak tasvir edilmektedir. Yaşadığı doğal hayat sayesinde, köylülerin karşılaştığı ayı istilasısı gibi birçok zorlukta onlara yardımcı olan Koyun Baba zamanla köylülerin gözünde kahramana dönüşür. Bu durum karşısında savcı hayretler içerisinde; “yahu, çok ilginç, (...) elimizdeki dosyada tehlikeli bir vatan haininden, bir sapık düşünceliden söz ediliyor. Sizse deminden beri herifi övüp duruyorsunuz. Hiçbir şey anlamadım bundan, doğrusu” cümlelerini kurmaktan kendini alamaz (Dinamo, 1976, s. 8).

Hükümet politikaları ve bu politikaları benimseyen halkın evsiz bırakması sonucunda mağarada yaşamak zorunda kalan Koyun Baba; duruşu, bulunduğu yeri sahiplenışı, insanlara gösterdiği yardımsever tutumla; zamanla köylülerin onun hakkındaki ön yargılarını yıkmış ve köylüler onun iyi bir insan olduğuna dair fikir birliğine varmıştır. Koyun Baba’nın gördüğü muamele ve çektiği çile karşısında; şiddete başvurmayarak, kaderine razı olmayı seçtiği ???, başına gelenleri kabullendiği, halka ve hükümet yetkililerine karşı gösterdiği kibar ve sıcak davranışlar, jandarma komutanının sözlerinde şu şekilde karşılık bulur (Dinamo, 1976, s. 8):

Yok efendim (...) ben kaç kez görev gereği mağarasına gittim. Saatlerce çevreyi inceledim: Konuştuk, güldük. İriyarı bir adam ama kuzu gibi. Toplumda kendisine açık bütün nimet kapılarına sırtını çevirmiş, kafasında taşıdığı siyasal çıkmazın derinliğini anlayarak alinyazısına boyun eğmiş. Biraz sonra göreceksiniz. Bizi kırk yıllık ahababı gibi karşılayacak.

Koyun Baba'nın evsiz bırakılarak, vahşi yaşamın içinde yalnızlığa terk edilmesinin bir nedeni de sözde fikirlerini yaymasına ve istihbarat faaliyetlerinde bulunmasına karşı önlem almaktır. Öte yandan bu önlemin mantıksızlığı bizzat hükümet yetkililerince şu şekilde dile getirilir (Dinamo, 1976, s. 8-9):

Bu adam, bu dağ başında, bu korkunç kimsesizlik, yalnızlık içinde nasıl istihbarat yapar, nasıl casus olur, nasıl alıcı verici makine taşır? Bana öyle geliyor ki hükümet birisinin üzerine düştü mü, çok fena düşünüyor. Bütün uygar haklarından yoksun bırakılarak bu dağ başına atılmış, bu ayı inine ya da eşkiya mağarasına tıkmış adam, bilelim ki modern bir dram kahramanıdır. Her çağ, kendini aşmış düşünce adamlarını böyle sürgün yerlerine, enkizitörlerin işkence zindanlarına püskürtmüştür.

1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle hükümet yetkilileri Koyun Baba'ya bu defa sürgününün sona erdiğini haber vermek için ulaşır (Dinamo, 1976, s. 12-13):

Seni şu kayalıklar içindeki vahşi hayvanlar parkından kaldırıp İstanbul'a gönderceğiz. İstibdat, bir kez daha yıkıldı. Türkiye, artık demokrasi oldu. Artık Türkiye'de her türlü düşünce serbest olacak. Bir kişiyi düşüncelerinden dolayı hiç kimse tutup şu yalçın kayalıklara sürgün edemeyecek. Sana bunu muştulamakla kendimi mutlu sayarım.

Koyun Baba ise bunu, sürgünü bittiğinde İstanbul'dan tekrar sürgün yerine (Bodrum'a) dönen ve uzun yıllar orada yaşayan Halikarnas Balıkcısı (Okay, 2020) gibi karşılar. Kaymakamın “Ahmet Bey, (...) size sürgünlüğünüzün bittiğini bildirmeğe geldik. Vilayetten gelen

buyrukta sizin hemen bu yoksul sürgün yaşamışınıza bir son verilerek istediğiniz herhangi büyük bir kente gönderilmeniz isteniyor” şeklindeki sözlerini bir “sürgünden kurtuluş” olarak değil; bir zorlama, “ikinci bir sürgün” olarak algılar: “Demek beni buradan da süreceksiniz. Oysa ben buraya alışmışım. Burada sevdiğim birçok şey vardı. Onları nasıl bırakır giderim? Yani, beni bu mağaradan resmen mi çıkarıp süreceksiniz?” (Dinamo, 1976, s.12-13) Koyun Baba sürgüne gönderildiği yere iyice alışmıştır. İktidarın değişip sürgün hayatının bitirilmesinin tebliğ edilmesi karşısında, iyice alıştığı bu coğrafyadan, hayvanlarından ve insanlardan kopmak istemez. Sürgün hayatının sonlandırılması ve yaşadığı sürgün yerinden gönderilme kararı, onun için ikinci bir sürgünden ibarettir.

Koyun Baba kendine sürgün hayatının bittiğini tebliğ etmeye gelen hükümet yetkililerine, içine itildiği evsizlikle nasıl başa çıktığını ve bu hayata nasıl alıştığını, ne yiyip içtiğini, barınma ihtiyacını nasıl giderdiğini tek tek anlatır. Koyun Baba, keçilerinin sütünden, ceviz ağaçları, yabani elma ve ahlattan faydalanmakta; çok darda kalırsa yabani hayvanları yemekte; buzdolabı olarak da dağdaki karı kullanmaktadır. Roman kahramanı evsiz kaldıktan sonraki mekân seçimini şöyle açıklar (Dinamo, 1976, s. 14):

Benim bu yalçın kayalıklar arasında yerleşmeme yol açan nedenlerden biri şu ev yıkıntısı, öbürü de şu cevizliktir. Demek ki dedim vaktiyle burada birileri oturmuş. Ben neden oturmayayım? İlk bu evi restore etmeyi düşündüysem de sonra vazgeçtim. Yukarıdaki kaya kovuklarını daha elverişli buldum.

Kent evsizleri de barınma ihtiyaçlarını gideremediklerinde, kalıcı ve güvenli bir konuta erişemediklerinde, gündelik yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla kentsel mekânların görece korunaklı alanlarını barınma alanı olarak kullanma yoluna gitmektedir. Bu kapsamda hastane acil servisleri, bankamatik içleri veya çevreleri, köprü altları, metruk binalar, tren garları, otobüs terminalleri gibi kamusal ya da sahipsiz alanlar, evsizler için geceyi geçirebilecekleri geçici barınma alanlarına dönüşmektedir. Bu tür mekânların tercih edilmesinde, hem olası fiziksel saldırılara ve hırsızlığa karşı önlem olarak güvenlik kaygısını gidermek hem de hava koşullarına karşı kısmi bir koruma sağlamak evsizlerin temel motivasyonlarını oluşturmaktadır (Bekaroğlu-Doğan, 2021).

Barınmak için kentsel kamusal alanlar arasında gece kullanılmayan en uygun yerleri seçen “kent evsizleri” gibi, Koyun Baba da bir “kır evsizi” olarak barınma ihtiyacını karşılamak için bir mağaraya sığınır. Kent evsizliğinde belli saatlerde kimse tarafından kullanılmayan kamusal mekanlarda, çöpe atılmış karton kutulardan yararlanmak, kimi durumlarda çadır veya baraka benzeri yapılar oluşturmak sıkça rastlanan durumlardır. Koyun Baba da kendi kırsal mekân ve malzeme envanteri içinde benzer şekilde hareket eder. Koyun Baba’nın mağarasında doğadan elde edilmiş belli eşyaları olduğu görülmektedir. Keçilerle ilişkisi de kentsel evsizlerin köpek ve kedileri bir öz sorumluluk alanı, ısı kaynağı ve bir arkadaş görmesine benzetilebilir. Barındığı mağaranın şartlarının insan sağlığına uygun olmayışı ise konut güvencesizliği altında sınıflandırılan “elverişsiz konut” (*inadequate housing*) ile benzerlik göstermektedir (Dinamo, 1976, s. 16-17):

Üç yanı kapalı bir yerin önü taşlarla, ağaçlarla örülerek bir barınak yapılmıştı. Mağaranın daracık kapısı, kırılıp yassılatılmış kocaman bir kaya parçasıyla örtülüyordu. Koyun Baba, manivela olarak kullandığı kalın, uzun bir sırığı taşın altına sokunca onu yana yıktı. (...) içerisi geniştir. Bunun sol yanında keçiler için de bir başka yer yapılmıştı ki bunun dışarıdan kapısı yoktu. Keçiler büyük barınaktan geçirilerek buradan açılan bir iç kapıdan ağıla sokuluyordu. Bunun, hayvanları daha çok güvene almak için böyle yapıldığı ilk bakışta anlaşılıyordu. Jandarma komutanı, öne düşerek mağaraya girdi. Kaymakamla savcı da girdi. Dipte baltayla kesilmiş, yontulmuş meşe dallarından bir ranza üzerindeki kuru otlardan oluşan yatakla kocaman boz bir ayı postu göze çarpıyordu. Köşede, dumanı dışarı verilmiş bir ocak, ortada meşe dallarından uydurulmuş bir masa, tavanda boydan boya uzatılmış sırtıklar üzerine asılmış tütsülenmiş etler, balıklar, ahlat, yaban elması turşusu dolu iki teneke, büyük bir su testisi, nacak türünden bir yeğnik balta göze çarpıyordu. Keçilerin bölümünden ağır bir koku geliyordu. Ocak yanmıyorsa da içerde ağır bir duman, is kokusu vardı.

Hükümet yetkilileri Koyun Baba’nın aydın kişiliğinden etkilenip saygı duymuş, sürgünün bitmesiyle ilgili tebligatta yer alan “24 saat içinde terk etme” ibaresini onun için

esnetmişlerdir. Koyun Baba ailesi yuvası dağılmış ve doğal yaşam şartlarına alışmış bir insan olarak şehirde yaşamının kendisi için çok zor olacağını anlatsa da sürgünden geri gönderilmemeye hükümet yetkililerini bir türlü ikna edemez. Keçilerle oğlakları satıp, sevdiği kadın olan öksüz koyun çobanı Bunçuk’u da yanına alarak İstanbul’un yolunu tutar. İstanbul’a giderken tanıştıkları ve sürüsüne göz kulak oldukları koyun celebini sürülerine İstanbul’da da bakarlar. Oradan kazandıkları parayla kendilerine elbise satın alan çift, aldıkları elbiseler sayesinde Koyun Baba’nın hayvan postundan olan ve herkesin dikkatini çeken giysisinden kurtulurlar. Koyun Baba, Bunçuk’un kadın olduğunu anlayan İstanbulluların ona zarar vermesinden korkar. Kadın oluşunun beraber çalışıp para kazanmalarına engel teşkil etmesi riski yüzünden Bunçuk’un bir müddet daha erkek elbiseleri ile İstanbul’da yaşaması gerektiğini düşünür. Böylece onu da kendisi gibi erkek kıyafetleriyle giydirir. Evsiz oldukları için yıkanıp temizlenecek yerleri olmayan Koyun Baba ve Bunçuk bu iş için denize girerler. Öz bakım rutinleriyle ilgili bu çözüm de evsizlerin cami tuvaleti, umumi tuvalet gibi yerleri kullanmalarına benzetilebilir (Bekaroğlu-Doğan, 2021). Koyun Baba, sürgünden döndüğü İstanbul’da insanların kendisini eski haliyle tanımalarını istemez. Bu da onu kendi kimliğini gizlemeye iter. Evsiz olduğunu tanıdıklarından gizleme teması, evsizlik literatüründe de karşımıza çıkan temalardan biridir (Akyurt vd., 2025; Bekaroğlu-Doğan, 2021). Koyun Baba bu kendini gizleme girişimini bir adım ileri taşır; deniz kenarında eski elbiselerini ve öğretmenlik evraklarını bırakarak, en azından resmi merciler nezdinde, felsefe öğretmeni Ahmet’in öldüğü izlenimini oluşturmaya çalışır.

Evsizliğe Karşı Bir Barınma Stratejisi Olarak Gecekondulaşma

İstanbul’a göç eden Ahmet ile Bunçuk’un hayatlarında yeni bir dönem, “kentsel evsizlik” dönemi başlar. Ahmet’in öğretmenliği de “Koyun Baba”lığı da geride kalmış, evsizlik öncesi hayatından getirdiği sosyal sermaye sıfırlanmıştır. Artık koca şehir İstanbul’dadırlar ve başlarını sokacak evleri yoktur. Karşı karşıya kaldıkları evsizlik durumundan kurtulmak için çözümler aramaya başlar ve İstanbul’da başlarını sokacak bir yer bulma çabası içine girerler. Bunçuk’la Ahmet İstanbul’da evsizlik sorununa çare ararken bir gecekondu mahallesine yolları düşer. Burası yaşam mücadelesi verirken yasal düzenlemeleri ihlal etmekten

çekinmeyen ve kamu arazileri üzerine kendi küçük, derme çatma gecekondualarını inşa eden Anadolu insanlarıyla doludur. Gecekonducular “tahta artıklarından, kontrplaklardan, briketlerden, daha birçok çerden çöpten şeyden yapılmış son kerte yoksul görünümlü, cüce evler, kulübeler”le (Dinamo, 1976, s. 81) barınma sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Gecekondu mahallesinde gezerken Bunçuk umutsuzlukla “şöyle ufak bir ev”lerinin olması isteğini ifade ettiğinde Ahmet ona umut aşılar: “Hele sabret biraz. Ben, sana böyle bir evceğiz yapacağım. Bak, onun içinde ne rahat günler geçireceğiz. Çocuklarımız orada büyüyecek” (Dinamo, 1976, 83). Ravenhill’e (2008) göre umutsuzluk karşısında umut, evsizlikten kurtulma bağlamında son derece önemlidir. Özellikle gelecek hayalleri ve projeksiyonları bu umudun yeşertilmesinde büyük rol oynar.

Ahmet ile Bunçuk işte bu umutlardan neşet eden devasa gecekondu mahallesinin sonuna geldiklerinde “gecekondu yürüyüşü”nün sonlanmadığını fark ederler. Yönetmen Lütfi Akad’ın gecekonducularla “akıncılar” arasında kurduğu benzerliğe (akt. Akyurt, 2024) paralel şekilde, Dinamo’nun (1976, s. 84) “fetih” olarak isimlendirdiği bu toplumsal hareket şehrin diğer yerlerine, çeperlerine de yayılacak gibidir. Gecekondulaşmanın yoğun görüldüğü bu mahallerde insanlar gördükleri her yere minyatür evler dikmek için gecenin karanlığında adeta bir köstebek ruhuyla çalışır, toprağın sahipli ya da sahipsizliğini aldırmaksızın, evsizlikten kurtulmak üzere derme çatma, küçük, en ufak rüzgârda bile uçabilecek evlerini boş buldukları yerlere yapmaktan çekinmezler. Halk evsizliğin üstesinden gelmek için her türlü yolu dener, adeta dev bir ejderhaya karşı mücadeleyi taktiklerle ve koşullara göre kanunun da açıklarından yararlanarak sürdürür (Dinamo, 1976, s. 84):

... sahipsiz toprakları fethediyordu. Halkın bu kahraman köstebek ruhu, devleri yenmenin bütün yollarını, yöntemlerini masallarında olduğu gibi biliyordu. Bir cılız halk çocuğunun bir ejderhayı nasıl yeneceğinin stratejisi ile taktiği, halkın yeryüzü uygarlıklarını yaratan gücünü kendi çıkarına kullanmaya başladığı

sıradaki koşullara göre ayarlanıyordu. Halk, cepheden saldırılardan çok kaçak döğüşüyor, bunun bütün inceliklerini kullanınca ejderhanın yorgunluktan dili kürek gibi dışarı çıkıyor, suyun başından ayrılmamak için karşısındaki cılız kahramanın mevzilerine saldırmaktan bir süre vazgeçmek zorunda kalıyordu (Dinamo, 1976, s. 84).

Dinamo’nun “kaçak döğüş” vurgusu De Certeau’nun (2009) taktik kavramına, Erdoğan’ın (1999) bir tür “halk kurnazlığı” anlamına gelen “popüler metis repertuarı” yaklaşımına ve toplum-devlet ilişkisi ile Keloğlan-dev ilişkisi arasında kurduğu analojiye son derece yakındır. Yoksul halk kesimi iktidar ile doğrudan mücadeleye girecek güce sahip değildir. Bu sebeple “düşman”ın güç kaybettiği ve kontrolünün zayıfladığı zamanlarda harekete geçilmektedir. Ahmet umutla gecekondu mahallesinde dinlenecek bir yer ararken, yaşlı bir teyzenin ondan gecekondu yapımı için yardım istemesi karşısında; bütün hünerini sergileyerek, kadının gecekondu yapımına yardım etmeye başlar. Bu durum Ahmet’e çok özlediği halktan biri olma fırsatını tanır ve onu çok mutlu eder. Deniz kenarında geride bıraktığı aydın karakteri, halktan biri olarak gecekondu inşaatlarında çalışmaya başladıkça tarihin tozlu sayfalarına karışıp gitmiş, bu durum Ahmet’i iyice hafifletmiştir. Çünkü halktan biri oldukça tehlikeli bir kişi olarak addedilmeyecek, böylece sürgünlerle de karşı karşıya kalmayacaktır. Son tahlilde Ahmet sıradan bir halk çocuğu olarak etliye, sütlüye karışmayan bir karaktere bürünerek hayatına devam edecektir.

Gecekonducular romanda evsizliğe çare bulmak için türlü yollar dener; yasal olup ol-mamasına bakmadan çeşitli girişimlerde bulunmaktan çekinmez. Yaptıkları gecekondu yıkılmasın diye polise rüşvet vermek de bunlardan biridir. Bu durum Ahmet’in gecekondu yapmasına yardım ettiği yaşlı kadın Gülizar Bacı’nın Ahmet’e söylediklerine şu şekilde yansır: “Ancak, ben şu tepenin üstüne çıkıp gözcülük edecem. Polis ney gelirse size haber veririm. Hemen taktaki durdurursunuz. Karakola epeyce panganot kaptırdım. Ama, bu işler heç belli olmaz yiğidim” (Dinamo, 1976, s. 87). Alt düzey memurların aldığı rüşvetler halkın yaptığı evsizliğe karşı koyma “cenk”inde onlara daha çok toprak “fethetmek” için inanılmaz

fırsatlar tanımıştır. Gecekonducular, o güne kadar kendilerine “koyun sürüsü” rolü biçilse de, Koyun Shaun örneğindeki gibi (2007), en ufak fırsatı kendi lehine çevirmekten geri kalmayarak koyun olmadığını, gerektiğinde yırtıcı ve istilacı bir kurt olmasa bile, kurnaz bir tilkiye dönüşebileceğini gösterir.

Evsizlikle olan mücadelelerini gecekonduyla yenmek isteyen roman kahramanları; gecekondu yapılarına kadar gecekondu bitmiş akrabaları, hemşerileri ya da komşularında kalırlar; eşyalarını da oralarda muhafaza ederler. Bu Özbay’ın (2021, s. 79 vd.) dikkat çektiği, sanayi kentlerine ve alt-orta alt sınıfa özgü dayanışma örüntüsü olan “geçici geniş aile”nin yanı sıra, özellikle “gecekondu”nun bir rant kaynağına dönüşmeden önceki dönemindeki dayanışma örüntüsünü (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015) örnekler. Gecekonducular, memleketlerindeki ya da şehirdeki tanıdıklarını İstanbul’da barınma sorununa çare olmak üzere kendi gecekondu semtinde gecekondu yapmaları için çağırır ve “evsizliğe karşı [gösterilen bu] ayaklan[ma]”, önünde durulmaz bir çığ gibi büyür: “Kuzeye doğru ilerleyen eğri büğrü yolu izleyerek kırlara düştüler. Kent, burada durmuştu. Halkın, *evsizliğe karşı ayaklanarak* minyatür evler biçiminde başladığı yürüyüş, şimdilik burada durmuşsa da bu, yürüyüşün bittiğini göstermezdi” (vurgu eklenmiştir) (Dinamo, 1976, s. 83).

Bu gecekondu semtlerinin tamamı halkın kendi emeği, gayreti ve sermayesiyle meydana getirdiği bir isyan, dayanışma sembolü ve başkaldırının merkezi haline gelen yerler olur. Diğer evsiz insanlar için bu semtlerin varlığı bir umut kapısı olarak görülür. Roman kahramanı Ahmet, yaşlı teyze Gülizar Bacı’nın cesaretinden aldığı ilhamla kendi gecekondu yapmaya karar verir. Gecekondu yaparsa, hak ettiği itibarı evsizlik başkaldırısı gerçekleştirerek kazanacağını düşünür. Burada dikkat çeken bir olgu da Ahmet’in kendisi için de girişeceği bu eylemi, Bunçuk bağlamında, bir diğer kâmlık olarak formüle etmesidir (Dinamo, 1976, s. 92):

Bunçuk, dedi. Ben kararımı verdim. Sana buralarda bir kulübe yapacağım. Şu zavallı yaşlı kadının yaptığını biz yapamaz mıyız? (...) İlerde şu boş yerler de evle dolacak. Halk hem kendi kaderine hem de devletin de desteklediği alın yazısına karşı saldırıya geçti. Göreceksin devleti, sonra onun hükümetlerini yenerek burda büyük bir kent kuracak. (...) İşte, biz de halkın yanı başında sizin komlara benzer bir dam yaparak içine gireceğiz. Bunu da ancak, kanunlarla alt alta – üst üste güreşerek yapacağız. Şuraya gelip dayanmış olan şu binlerce evceğizin yıkılmasını önleyen her türlü çözümü biz de kullanacağız.

Kendisini halktan bir insan olarak göstermek isteyen eskinin felsefe öğretmeni Ahmet gecekondu yapımında kendini kabullendirip para kazanmak için halk gibi davranmaya başlar ve onlar gibi konuşur. Tıpkı onlardan biri gibi İstanbul’a göç ederek geldiğini vurgulamak için kent soylu olmasına rağmen kendini Amasyalı olarak tanıtır: (Dinamo, 1976, s. 85-86):

Bu bir tek odalık kulübenin damı, önden ince, zayıf çatı kirişlerinin üzerine ivedi çakılmış, evceğizin iskeleti bütünlenmişse de oturulacak duruma gelebilmesi için üzerinde daha epeyce çalışılması gerekiyordu. Kadıncağız: ‘Kardaşım, dedi, benim adım Gülizar kadın, sen de adını bağışla bana hele. Tanıştıktan kelli işimize başlayabiliriz.’ ‘Benim adım da Ahmet.’ ‘Ben, Niğdeliyim. Sen ne yandan olursun, ustam?’ ‘Biz de Amasyalıyık.’ Ahmet, z yerine k’yı kullanırken içinden gülesi geldi. Halka her türlü benzemek gerekiyordu. Yoksa, halk insanı hemen kusuverirdi. Halkın konuşmasına öykünmek için, bir meddah yeteneği isterse de böyle ufak tefek diyalekt ayrıntılarını bu işi başarabileceğini sanıyordu.

Gülizar Bacı’nın kondusunu yaparken, diğer evsizler de Ahmet’in ustalığını görür ve kendilerine de bir konu yapmasını isterler. Bu sayede gecekondu mahallesinin “Amasyalı Ahmet Usta”sı ve Bunçuk kendi gecekondualarını yapmak için sermaye biriktirerek evsizlikten kurtulmak için ilk adımı atar. Kondu yapma mevsimi genelde yaza geldiğinden Ahmet ve Bunçuk dışarıda yatıp kalkarak evsizliklerinin farkına çok da varmadan konduları

yapılana kadar dışarılarda, “çatısız” olarak idare ederler. Ahmet, halkın arasında yaşadığı için halk gibi davranmaya ve refleks göstermeye başlamış, kanuna uyararak kondu yapılmayacağını fark etmiş; bahçesinin yanına gecekondu yapılmasını istemeyen bir adama hükümet görevlisi gibi davranarak, onun çekinmesini sağlamıştır. Ravenhill (2008) “evsizlik kültürü” kavramıyla evsizlerin kendi aralarındaki ilişki ağlarını ve davranış kalıplarını ifade etmektedir. Bu bağlamda evsizlikle yeni tanışan bir kişi zamanla evsizlik kültürünü benimsemekte, evsizlikle mücadele yollarını öğrenmektedir (Ravenhill, 2008). Bu örnekte de bir “gecekondu kültürü”nün oluştuğu görülmektedir. Büyük ölçüde dayanışmayı içeren bu kültür, fayda sağlayacak taktiklerin öğrenilme sürecini de ifade etmektedir.

Gecekondu mahallesi, süreç içinde sakinlerinin bir kısmı için evsizlikten kurtulma ve dayanışma mekânı olma niteliğini kaybetmese de, bunun yanı sıra arazi mafyası ve yapsatçıların gecekondu işine el atmasıyla, devletin arsasını satan ve devletin arsasının üstüne yapılan gecekonduları satıp gelir elde eden insanlar türemiştir. İnsanların evsizlikten kurtulmak için içinde bulundukları çaresizlikleri bir rant alanına çevirerek paralarına para katma işi adeta bir sektör halini almıştır. Bu da evsizlik alanında çalışan çeşitli sivil oluşumların kayıtsız ve güvene dayalı işleyişlerinin yarattığı suiistimal potansiyeliyle ilişkilendirilebilir (Akyurt vd., 2025).

Ahmet Usta, memuriyet yıllarında kiracılıktan çok çekmiş ve ev sahibi olmayı çok önemseyen bir karakter olarak karşımıza çıkar (Dinamo, 1976, s. 142-143):

İstanbul’da kirada oturmak gibi korkunç bir gerçeğe bir daha karşılaşmak istemiyordu. Vaktiyle kiracılık, onun çok parasını yemişti. Hele, şimdiki şu geçim endeksi dışı yaşayışı sırasında kiraya düşmek mezara girmekle birdi. Kirada oturmak için salt yürekli olmak değil, temelli ve düzgün bir gelir sahibi olmak gerekti. Eski memurluk günleri artık bir daha geri gelmeyeceğinden böyle bir düzene kavuşamayacağı açıktı. İşte, bu yüzden bu kulübeyi baştacı edip her türlü görünür görünmez belaya karşı korumağa kararlıydı.

Aylıklı bir işte çalışmayıp düzenli bir işi olmayan biri için kiracılığın ne kadar yıkıcı olduğunun farkında olan Ahmet Usta içinde bulunduğu durumun kiraya çıkmaya elverişli olmadığını bilerek işe koyulur. “Dünyada mekân, ahirette iman” sözünü sıkça kullanan halkın bu deyişi boşuna kullanmadığını düşünür. Nitekim o da bu söze uyarak kendi gecekondusunu diker. Diğer gecekondu yapıcılar gibi o da, evlerin yıkılmaması için, asker, polis, jandarma ve gelen diğer memurlara rüşvet vermekten çekinmez, işlerini tamamlamak için oyunun kurallarına harfiyen uyar. Ahmet, gecekondusunu yapıp evsizlikten kurtulduktan sonra, başını sokacakları bir evleri olmasının da verdiği rahatlıkla Bunçuk’un gerçek durumunu gizlemenin artık bir anlamı olmadığını düşünür ve Bunçuk’un karısı olduğunu, adının Sevda olduğunu ve bir bebek beklediklerini bütün gecekondu semtine duyurur.

Evsizlik literatüründe olduğu gibi gecekondu sakinleri arasında da farklı kültürel sermayeye sahip kişilerle karşılaşmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren enformel sektörlerde çalışan kişilerin yanı sıra eğitilmiş ve okumuş kişiler de evsizler arasında temsil edilmektedir. Çeşitli kültürel sermayeye sahip kişilerin evsizlikle mücadele yöntemleri bu doğrultuda farklılaşabilmektedir. Çocukluk döneminde çalışma hayatına girmiş kişiler, yaşamları boyunca bu sorunlarla mücadele ettiklerinden ekonomik zorluklarla başa çıkabilme kapasiteleri -yapabilirlikleri- kültürel sermayesi yüksek olanlara nazaran daha fazla olabilmektedir (Akyurt vd., 2025). Gecekondu alanında da benzer şekilde sınırlı bir heterojenlikten söz edilebilir. Kırsal hayattaki statü farkları şehirde görünüşte silinse de, aslında evsiz kalan her sınıftan insan gecekondu semtlerine gecekondu yapmaya gelmektedir. Başını sokacak bir ev yapma telaşına düşen insanlar buldukları boş araziye gecekondusu dikmek için her türlü gayreti sergilemektedir. İşte bu sınıflar arasında yer alan, eskiden hali vakti yerinde olan, gün görmüş Mahi Nur Hanım ve ailesi, evsiz kaldıkları ve çaresizlikleri karşısında boş arazilere gecekondu yapmak için Ahmet ve Sevda’ya komşu olarak gecekondu semtine gelirler (Dinamo, 1976, s. 149):

Biz gecekonduya düşecek aile miydik? Babam albaydı, ah şu annem kaltağı ah. Evden de attılar bizi. Bu gece bu sarayı dikemezsek yandık, beyefendi. Size beyefendi dediğim için kusuruma bakmayın. Size hakaret olsun diye söylemiyorum inanın bana. Karşımda sayılacak bir insan gördüm mü içimden ona beyefendi dernek geliyor. Siz, mürekkep yalamış bir zata da benziyorsunuz. Konuşmanız, davranışlarınız da bunu gösteriyor. Eee, düşmez kalkmaz bir Allah, beyefendi. Siz de bizim gibi sendelemiş olabilirsiniz. Ama, efendiliğiniz buz gibi üzerinizde.

Mahi Nur Hanım içinde bulundukları maddi durumu, gecekondu semtine nasıl geldiklerini ve neden gecekondu yaptıklarını gecekonducularını yıkmaya gelen devlet memurlarına mani olmak, onları ikna etmek için şöyle anlatır (Dinamo, 1976, s. 170):

Evladım (...) çoktan beri evsiz barksız kaldık. Sarhoş oğlum çalışıp bizi geçindirmekten aciz. Kirayı veremeyecek duruma düştük. Elimizdeki son meteliği vererek birkaç kontrplak filan alıp Türkiye'nin bir köşeciğinde biz de bir mekan turalım, dedik. Ne yapalım yıkmak gerekiyorsa yıkınız. Kanunun karşısında boynumuz kıldan ince.

Yıkıma gelen memurlar; anlattıklarından etkilenerek Mahi Nur Hanım'ın, Ahmet Usta'nın ve orman memuru Mükerrerem Bey'inkiler olmak üzere üç ev hariç bütün gecekonducuları yıkarlar. Ahmet Usta diğer gecekonduculara moral vermek ister, yılgınlığa düşmemelerini tembih eder ve “onlar yıkarlarsa biz de tekrar yaparız” diyerek işçilik parası almayacağını söyler. Ahmet Usta'nın bu sözleri diğer evsizlere umut olmuş ve başını sokacak bir kondu yapıp evsizlikten kurtulmak için onları motive etmiştir. Bütün gecekonducular tek çarenin yılmadan yola devam etmek olduğunun farkındadır. Ahmet Usta'nın gecekonducular arasındaki bu konumu “öncü evsiz” profilini akla getirmektedir. Öncü evsizler karakter yapıları ve hayat tecrübelerinden kaynaklı evsizlerin “lideri” görevini üstlenmektedir. Diğer evsizlerin STK ve kamu çalışanlarıyla olan ilişkilerinde aktif bir rol oynamakta; tecrübesiz evsizlerin evsizlikten kurtulma sürecinde bir rehber olarak oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir (Akyurt vd., 2025).

Hükümet çıkarttığı bir kanunla 1950 yılına kadar yapılan gecekonduların yıkılmasını kararlaştırır. Bu karar, evlerinin yıkılacağını ve evsiz kalacaklarını düşünen gecekonducular arasında büyük üzüntüyle karşılanır (Dinamo, 1976, s. 190).

“Bunun üzerine, gecekondu denizi üzerinden içli yakınışı, ağlayış rüzgarları geçti. Son olanağını harcayarak çerden çöpten bir kulübeciğe kavuşan mini mini ailecikler, devlet toprakları üzerinde kendilerine yaşama hakkı tanımayan kanuna karşı içlerinden ayaklandılar. Birkaç yıl önce Kazım Karabekir Paşa’nın, yıkılma tehlikesi atlatan gecekondu bölgesinin önüne bir ağlama duvarı gibi dikilerek hükümetin bu kötü niyetlerine kafa tutuşunu yine andılar.”

Yıkım karşısında çok üzülen gecekonduluların, vaktiyle arkalarında duran, dönemin TBMM Başkanı Kazım Karabekir’in desteğini unutmadıkları ve onu hayırla yad ettikleri anlaşılmaktadır. Karabekir’in (2009, s. 1426) gecekonduculara verdiği destek, günlüklerine 18 Temmuz 1947 tarihli şu cümleyle yansımaktadır: “Yedikule’de, Kazlıçeşme’de işçilerin gecekondu binalarını belediye yıktırıyormuş. Görmeye gittim. Dönüşte vilayete uğradım. Ve yıkılmamalarını temin ettim. Başbakan, İçişleri Bakanı ve Bayındırlık Bakanları ile görüşüm.” Millî Mücadele kahramanı Karabekir Paşa’nın gecekonduların verdiği mücadeleye desteği ve onları yıkılmaktan kurtarmasının yankısı “Sur dışındaki gecekondu evler yıktırılmayacak” şeklinde dönemin gazetelerine de yansımıştır (Cumhuriyet, 1947):

Yedikule surları dışında Evkafa ait arazi üzerinde gecekondu evleri yapan işçiler, bunların Vilayetçe yıktırılmamasının temini için şehrimizde bulunan Meclis Başkanı General Kazım Karabekir’e müracaat etmişlerdir. Meclis Başkanı, işçiler tarafından kurulan evlerin bulunduğu yere giderek halkın şikâyetlerini dinlemiş ve buradan Vilayete gelerek bu evlerin yıktırılmamasını Vali ve Belediye Başkan vekilinden temin eylemiştir.

Bu kanun karşısında gecekonduluların kimi, hükümetin bu kanunu uygulayamayacağını, geniş halk kitlelerini karşılarına alamayacağını ve bunca insanı evsiz bırakmaya cesaret edemeyeceğini düşünürken, bir kesim ise hükümetin evlerini yıkacağını ve kendilerini

evsiz bırakacağını düşünmektedir. Ahmet Usta, CHP ve DP döneminde valilik yapmış Fahrettin Kerim Gökay'ın iki farklı dönemde yürüttüğü gecekondu politikasına sert eleştiriler yöneltir. Gökay'ın CHP ve DP döneminde gecekonducuların taşıdığı oy potansiyeli yüzünden dönemin siyasetçilerine şirin gözükmeye isteğiyle hareket ettiğini savunur (Dinamo, 1976, s. 212):

Fahrettin Kerim Gökay, her dönemin adamı dedi. Hacıyatmaz gibi bir adam. Zeytinburnu'yla Kazlıçeşme gecekonducularını birkaç yıl önce Halk Partisi'ne peşkeş çekmişti. Şimdi de Menderes'in dizi dibinde aynı gecekonducuları DP'ye peşkeş çekiyor.

Bu saiklerle hareket eden bir idarecinin gecekonducuları yıktıramayacağından emin olan Ahmet Usta, gecekonduculardan oluşan bir heyetin valiyle görüşmesini destekler ve komşularını cesaretlendirir. Bir grup gecekonducu kadın, vali ile görüşmek üzere valiliğe giderek durumlarını anlatma kararı alırlar. Kadınlar vilayet memurları tarafından bir müddet oyalandıktan sonra Vali Fahrettin Kerim Gökay'la görüşür ve dertlerini anlatırlar. Gecekonducularının 1950'den önce yapıldığını, jandarma erlerinin cahilliğinden dolayı yaptıkları tadilat ve onarım işlerini sanki yeni bir gecekondu yapıyorlarmış gibi algılayarak tutanak tuttuklarını anlatarak valiyi ikna ederler. Vali de bucak müdürünü arayarak yıkımların durdurulmasını ve evlerin hangi tarihte yapıldığının tespit edilmesi gerektiğini bildirir. Valinin kararıyla beraber romanımızdaki gecekonducular kendilerini kurtaracak formülü bulurlar, bu formül şu şekilde işleyecektir: Valilik tarafından tespitte gelenlere birbirlerini şahit göstererek; gecekonducularını 1950'den önce yaptıkları doğrultusunda birbirlerine şahitlik edecekler ve gecekonducularını 1950'den önce yaptıklarını bu şekilde ispat etmiş olacaklardır. Vali tarafından verilen evlerin yapım tarihinin tespiti kararı ve atılan bu adım; bugüne kadar yapılan gecekonduculara göz yummak şeklinde değerlendirilir ve halk tarafından evsizliğe karşı gerçekleştirilen ayaklanmanın bir zaferi olarak sevinçle karşılanır.

Sonuç ve Tartışma

Gecekondu olgusu, Türkiye'de 1950 sonrası dönemde hız kazanan kırdan kente göç sonucu kentli yoksulların barınma ihtiyacının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Hızla artan kent nüfusu karşısında yeterli konut üretilmemesi, özellikle düşük gelirli grupların barınma imkanına erişimini zorlaştırmış; bu durum, devletin mülkiyetindeki araziler üzerinde halkın kendi imkânlarıyla barınaklar inşa etmesine yol açmıştır. Gecekondu semtleri, konut açığını gidermekle kalmamış, aynı zamanda kültür, dayanışma ve ortak yaşam pratiklerinin şekillendiği alanlar haline gelmiştir. Bu çok yönlü yaşam biçimi, sinema ve edebiyatta da sıkça yer bulmuştur. Böylelikle gecekondu olgusu zamanla kültürel bir olgu olarak Türkiye'nin kentleşme sürecinin sembollerinden biri haline gelmiştir.

Başlangıçta kitlesel bir evsizlik krizine karşı halkın geliştirdiği bir çözüm olarak ortaya çıkan gecekondu, zamanla siyasal ve ekonomik çıkar ilişkilerinin merkezine oturmuştur. Siyasal iktidarların oy kaygısıyla gecekonduya göz yumması ve bürokratların rüşvet karşılığında bu yapıları görmezden gelmesi, bu alanların meşrulaşmasına zemin hazırlamıştır. Ardından çıkarılan af yasaları sayesinde gecekonducular zamanla işgal ettikleri arsaların sahibi olmuş; kent merkezlerine yakınlıkları nedeniyle bu yapılar, sahipleri için rant kaynaklarına dönüşmüştür. Böylece bir zamanlar barınma hakkı ekseninde şekillenen gecekondu olgusu, zaman içinde dönüşerek rant odaklı bir yapılaşma pratiği hâline gelmiş; barınma krizine alternatif bir çözüm üretmenin ötesine geçerek, kentsel eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alana evrilmiştir.

Bu makalede Türkiye'de yaşanan gecekondulaşma süreci, evsizlikle mücadelede toplumsal bir çözüm yolu olarak ele alınmaktadır. Buna göre gecekondu kente yeni göç etmiş kişilere ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplara “gizli evsizlik” kavramıyla açıklanabilecek bir barınma imkânı sunmuştur (Busch-Geertsema vd., 2010, s. 20-22). Türkiye'nin hızlı kentleşme sürecinde, bu yapılar resmi olarak ev statüsünde kabul edilmemekle birlikte pek çok birey ve aile için temel bir barınma ihtiyacını karşılamış ve dolaylı olarak evsizlik sorununun görünürlüğünü azaltmıştır. Gecekonduların günümüzden

bakarak tarihsel olarak ele alınması bu yapıların ve bu yapılar etrafında şekillenen sosyal dayanışma ağlarının evsizliğe karşı nasıl bir tampon işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Evsizlik ve gecekondu olguları kentleşme süreciyle ortaya çıkan barınma sorunuyla doğrudan bağlantılıdır. Gecekondu, kırsal kesimden kente göç eden ve barınma imkânı olmayan bireylerin, enformel yollarla kendi konutlarını inşa etme pratiği olarak ortaya çıkarken, evsizlik ise bireylerin barınma imkânlarından tamamen yoksun kaldıkları durumu ifade etmektedir. Ancak, her iki olguda da -hızlı nüfus artışı ve ekonomik eşitsizlikler nedeniyle konut sisteminin dışına itilmiş- bireylerin geliştirdiği çözüm mekanizmaları benzerlik göstermektedir. Genellikle zincirleme göç ve hemşeriler arası dayanışma örüntüleri ile ilişkili olarak ortaya çıkan gecekondu mahalleleri, barınma krizinin kolektif çözümlerinden biri olarak görülebilir. Sosyal izolasyon ve dayanışma örüntülerinden yoksunlukla yakından ilişkili olan evsizler ise bireysel olarak ya da sosyal sermaye açısından bir sıfırlanma ifade eden sokağa düşme anından sonra oluşmuş küçük gruplar hâlinde barınma sorununun üstesinden gelmeye çalışırlar ve parklar, köprü altları, terk edilmiş yapılar gibi kamusal veya özel mekânları geçici barınaklara dönüştürerek benzer bir direnç sergiler. Ancak gecekondu, başlangıçta evsizliğin bir türü olarak ortaya çıkarken, zaman içinde mahalleleşmiş, kentsel yapının bir parçası hâline gelmiş ve belirli bir ölçüde formelleşmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen gecekonducular yaşam koşulları itibarıyla gizli evsizlik kavramı çerçevesinde de değerlendirilebilmektedir.

Evsizlik ile gecekondu arasında hukuki, ekonomik ve sosyal güvencesizlik açısından dikkate değer benzerlikler bulunmaktadır. Gecekonducular, uzun yıllar boyunca yasal statü kazanamamış, yıkım tehdidi altında varlıklarını sürdürmek zorunda kalmış ve ancak belirli dönemlerde çıkarılan imar aflarıyla mülkiyet hakkına kavuşabilmiştir. Benzer şekilde, evsiz de kalıcı barınma güvencesine sahip olmadan, sosyal yardımlar ve geçici barınma hizmetleriyle hayatta kalmaya çalışmaktadır. Her iki grup için de en büyük sorunlardan biri, yaşadıkları mekânın sürekliliğinin olmamasıdır. Gecekonducular için bu durum, ani tahliye kararları ve kentsel dönüşüm projeleriyle bağlantılıyken, evsizler için barındıkları yerlerden sürekli olarak kovulma ve geçici çözümler üretmek zorunda kalma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hem gecekondu sakinleri hem de evsizler barınma krizine

yönelik kendilerine özgü taktikler geliştirerek devletin formel konut sistemine alternatif çözümler üretmektedir. Örneğin, gecekonducular devlet arazilerini işgal ederek, altyapı hizmetlerine kaçak yollarla erişim sağlayarak ve kolektif dayanışma ağları kurarak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken, evsizler de terk edilmiş binaları kullanma, sokaklarda belirli güvenli bölgeler oluşturma ve sosyal yardım sistemlerinden faydalanma gibi taktikler geliştirmektedir.

Özellikle Ravenhill’in kavramsallaştırdığı bir “evsizlik kültürü” olarak adlandırılan, evsizlerin yaşam pratikleri, düşünme şekilleri ve sosyal ilişkiler ağının bir benzeri, gecekondu yerleşimcilerinde de görünmektedir (Ravenhill, 2008). Bu “evsizlik kültürü” ile “gecekondu kültürü” barınma sorununa yönelik mücadelede benzer şekilde, merkezi bir rol oynamaktadır. İki grupta da formel sistemin dışında kalma durumu, bireylerin barınma sorununa karşı alternatif çözümler üretmesini zorunlu kılmaktadır. Kent evsizleri için bu çözüm, parklar, terk edilmiş yapılar, geçici sığınma alanları ve kurumsal yardımlar etrafında şekillenirken (Bekaroğlu-Doğan, 2021); gecekondu sakinleri açısından bu çözüm, kamusal arazilerin işgali, kolektif konut inşası, altyapı hizmetlerine kaçak erişim ve mahallî dayanışma örüntüleri şeklinde tezahür etmektedir. Her iki durumda da bireyler, devletin sunduğu formel barınma olanaklarına erişemedikleri için, “yaratıcılık” veya De Certeau’nun kavramsallaştırmasıyla “taktik/kurnazlık” diyebileceğimiz bir strateji geliştirmekte ve yaşamlarını sürdürebilecekleri alanları kendi çabalarıyla kurmaktadır (De Certeau, 2009). Özellikle gecekondu yerleşimcileri devlet memurlarıyla geliştirdikleri pragmatik ilişkilerle sistemin denetimini esnetmenin yollarını da aramışlardır. Yıkım tehdidine karşı, kamu görevlileriyle kurulan kişisel ilişkiler, rüşvet verme, bilgi alma ya da bürokratik işlemleri geciktirme gibi çeşitli taktiksel hamleler üzerinden şekillenmiştir. Gündelik yaşamda güç karşısında geliştirilen taktik kavramıyla açıklanabilecek bu tür davranışlar, “muktedir”lerin karşısında “madun” olarak konumlanan gecekondu sakinlerinin doğrudan çatışmadan kaçınarak, sistemin boşluklarını değerlendirdikleri örnekleri sunmaktadır. Devletin merkezi yapıları karşısında doğrudan bir karşı koyuşa girişemeyen bu gruplar, alt düzey bürokratların inisiyatif alanlarını, denetimsizlikleri ya da siyasal gevşeklikleri kendi lehlerine çevirerek bir tür “taktik” geliştirmiş, böylece kendi “siyaset”lerini yürütmüşlerdir. Gecekonducularla

evsizlerin temel yakınsama alanlarından biri olarak; bu faillik, aktörlük, “yapabilirlik” kapasitesi ve “sıradanın sessiz ihlali/tecavüzü” (Bayat, 2006) davranışı öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada evsizlik ile gecekondu olguları arasındaki ilişki ağırlıklı olarak tarihsel bir çerçevede ele alınmıştır. Yapılan doküman analizinin yalnızca Hasan İzzettin Dinamo’nun *Koyun Baba* romanına dayanması; Dinamo’nun konuyu bu romanda bir bütün olarak ele alması; tarihi, iktisadi ve siyasi anlamda evsizlik ve gecekondu ilişkisini diğer yazarlardan farklı olarak romanında geniş çaplı işlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda tek romanın incelenmesi ve konuya evsizlik ve gecekondu özelinde romanın orta sayfalarından itibaren değinilmesi, çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Gecekondu olgusunun, tıpkı evsizlikte olduğu gibi, barınma krizine karşı bir taktik olarak nasıl temsil edildiği, ilgili malzemeler daha geniş ölçekli bir biçimde kullanılarak değerlendirilebilir. Özellikle gecekondu temalı Türk romanları ile Yeşilçam sinemasındaki gecekondu konulu filmlerin karşılaştırmalı olarak ele alınması ve içerik/doküman analizi yöntemleriyle farklı örnekler üzerinden incelenmesi, gecekondu ve evsizlik olgularında karşımıza çıkan örüntüler arasındaki benzerlik ve farkları daha derinlemesine anlamamızı mümkün kılacaktır. Gecekondu ve evsizlik ilişkisini daha iyi kavrayabilmek için yalnızca kültürel alandaki üretimlere odaklanmak da yeterli görülmemeyebilir. Bu da konunun günümüzdeki karşılığını ortaya koymak amacıyla saha araştırmaları yapılmasını gündeme getirir. Özellikle kentsel dönüşüm projelerinin gecekondu bölgelerinde yaşayanların barınma güvencesine nasıl etki ettiği ve bu süreçlerin evsizliğe ve “konut güvencesizliği”ne (Kırmızı, 2024; Atatanır, 2024) yol açıp açmadığı saha araştırmalarıyla ortaya konabilir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri **Kenan Arslan (Doktora Öğrencisi)**

Author Details ¹ İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

0009-0007-0971-5626 ✉ knnarslan06@gmail.com

Yiğitcan Çelik (Yüksek Lisans Mezunu)

² İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

0009-0005-2736-7499 ✉ yigitceliksx@gmail.com

Kaynakça | References

- Akad, L. Ö. (Yönetmen). (1973a). *Düğün* [Dram]. Erman Film.
- Akad, L. Ö. (Yönetmen). (1973b). *Gelin* [Dram]. Erman Film.
- Akad, L. Ö. (Yönetmen). (1975). *Diyet* [Dram]. Erman Film.
- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Evsizlik ve Uygulamaları. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1).
- Akyurt, M. A. (2024, Ağustos). İktisadi ve Kültürel Çatışma Eksenleri Arasında Akad’ın Göç Üçlemesi. *Hece*, 27/2(330-331-332), 17-32.
- Akyurt, M. A., Şatıroğlu, A., Baş, M. F. ve Akbiyık, M. (2025). *Eski evsizlerin evsizlikten kurtulma tecrübeleri üzerine nitel bir araştırma: İstanbul örneği* (TÜBİTAK 1001 Proje Sonuç Raporu No. 121K287). TÜBİTAK.
- Atatanır, H. (2024). Evsizlikten kurtulmada bir sosyal güvenlik aracı olarak konut. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44(2), Article 2. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0680>
- Ateş, K. (2011). *Veresiye Defteri*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Bekaroğlu-Doğan, Y. (2021). Evsizler: *Evsizliğin İnşası ve Evsizlerin Hayatta Kalma Stratejileri*. Bir.
- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu’da maduniyet: Toplumsal hareketler ve siyaset* (S. Deren & Ö. Gökmen, Çev.). İletişim.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Buğra, A. (2000). *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde: İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Busch-Geertsema, V., Edgar, W., O’Sullivan, E. ve Pleace, N. (2010). *Homelessness and Homeless Policies in Europe: Lessons from Research*. European Commission.
- Certeau, M. de. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi 1 Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (L. A. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- Ceyhun, D. (1970). Asya. Ok Yayınları. *Cumhuriyet* (1947). “Sur dışındaki gecekondu evler yıktırılmayacak”, 19 Temmuz 1947.
- Danış, M. S. ve Karakaş, M. (2021). Türkiye’de gecekondu araştırmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), <https://doi.org/10.32709/akusosbil.885410>
- Dinamo, H. İ. (1976). *Koyun Baba*. May Yayınları.
- Duben, A., & Behar, C. (2014). *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940* (N. Mert, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Edgar, B. (2012). *The ETHOS Definition and Classification of Homelessness and Housing Exclusion*. 6(2).
- Engin, L. (1971). *Suçlu*. Minnetoğlu Yayınevi.
- Erder, S. (2021). *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İletişim Yayınları.
- Erdoğan, N. (1999). Devleti “İdare Etmek”: Maduniyet ve düzenbazlık. *Toplum ve Bilim*, 83, 8-31.
- İşık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2015). *Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği* (10. Bs.). İletişim Yayınları.
- İzgü, M. (2002). *Gecekondu*. Bilgi Yayınevi.
- İzgü, M. (2007). *Halo Dayı ve İki Öküz*. Bilgi Yayınevi.
- Karabekir, K. (2019). *Günlükler (1906-1948)*, 2. Cilt, Çeviriyazı: Budak Kayabek, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2019). *Türkiyede Toplumsal Dönüşüm*. Timaş Yayınları.

- Kayalı, K. (2018a) Gelenekselliğin ve farklılaşmanın iç içe geçmesiyle şekillenen Türk sineması geçmişten kopmadan yenileşiyor. *TRT Akademi*, 3(5), 436-443.
- Kayalı, K. (2018b). Türk Romanı Ekseninde Türkiye'yi Okuma Teşebbüsüyle Sosyolojik Metinlere Yansıyan Türkiye Fotoğrafı Arasında Bağlantı Kurulabilir mi?. *Edebiyat ve Sosyoloji* (Ed. M. A. Akyurt) içinde, Alfa Yayınevi.
- Kayalı, K. (2021). Düşüncenin Coğrafyası: Toplum, Tarih ve Kültürden Soyutlanma, Ketebe
- Kayalı, K. (2022). Türk Sineması: İliklerimize İşlemiş, Ruhumuza Sinmiş Bir Sanat Pratiği, Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Kemal, O. (1962). *Gurbet Kuşları*. Varlık.
- Kessler, G. (1949). İstanbul'da Mesken Darlığı, Mesken Sefaleti, Mesken İnşaatı (E. Zadi, Çev.). *Arkitekt*, 5-6, 131-134.
- Kıray, M. (1972). Gecekondu: Az Gelişmiş ülkelerde hızla topraktan kopma ve kentle bütünleşememe. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(3), https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001108.
- Kırmızı, M. (2024). Orta sınıfın evsizlik kaygısını besleyen konut güvencesizliğinden çıkış senaryoları üzerine bir deneme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44(2), Article 2. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0647> *Koyun Shaun (Shaun the Sheep)*. (2007, Mart 5). [Animasyon, Kısa Film, Komedi]. Aardman Animations, British Broadcasting Corporation (BBC), EU Media Plus Program.
- Kurt, A. (2011). *1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a Göç (1950-1980)* [Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kurt, A. (2018). *Memleketi İstanbul'a Taşımak: 1950 Sonrası Türk Romanında Göç (1950-1980)*. Akademik Kitaplar.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam.
- Okan, T. (Yönetmen). (1975). *Otobüs* [Komedi, Suç, Dram]. Promete Film, Sunar Film, Hélios Films.
- Okay, C. (2020). Kabağağaçlı, Cevat Şakir. İçinde *İslam Ansiklopedisi (TDV): C. EK-1* (s. 695-696). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabaagaagli-cevat-sakir>
- Özbay, F. (2021). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İletişim Yayınları.
- Özet, İ. (2019). *Fatih-Başakşehir*. İletişim Yayınları.
- Özdemir, U. (2010). Evsizlik ve Evsizlere Genel Bir Bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 77-88.
- Özkan, H. (1976). *Grevden Sonra*. Milliyet.
- Pamuk, O. (2019). *Kafamda Bir Tuhafılık*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ravenhill, M. (2008). *The culture of homelessness*. Ashgate.
- Refiğ, H. (Yönetmen). (1964). *Gurbet kuşları* [Dram]. Artist Film.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat sosyolojisi* (E. C. Gürçan, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Seden, O. F. (Yönetmen). (1975). *Güler Misin Ağlar Mısın* [Komedi]. Erman Film.
- Singer, M. (Yönetmen). (2001, Mart 9). *Dark Days* [Belgesel]. Picture Farm.
- Şenyapılı, T. (1978). *Bütünleşmemiş kentli nüfus sorunu*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Tekin, L. (2019). *Berci Kristin Çöp Masalları* (3. Bs.). Can Yayınları.
- Tibet, K. (Yönetmen). (1978, Aralık 1). *Sultan* [Aile, Komedi, Romantik]. Arzu Film.
- Tibet, K. (Yönetmen). (1990, Ocak 26). *Gülen adam* [Komedi, Dram]. Cem Film.
- Yıldırım, E. (2013). Toplumsal değişme sürecinde aile. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), *Aile Sosyolojisi* içinde (3. Bs., s. 121-138). Açılım Kitap.

